

P.v.C

03 OKT. 2011

4-7 → parkeerp
8-13 → bouw
14-17 → SD.W
22-25 → h
26-29 → v
31-47 → w

Thema: Nieuwe kennisontwikkeling

Najaar 2012
Nummer 233
Jaargang 31

MO/

samenlevingsopbouw

Kennis over de wijk

Beschouwing // // // // //
De wijsheid van de straat

Essay // // // // // // // // // // //
Zelfsturing tegen het licht

Thema: Nieuwe kennisontwikkeling

Beschouwing

De wijsheid van de straat

Met de specifieke, alledaagse kennis van de sociale professional kan het activeren van de eigen kracht van burgers ook daadwerkelijk inhoud krijgen.

32

Recensie

Reisgidsen over de aanpak van wijkontwikkeling

Dubbelrecensie van 'Wijken en Wegen' en de 'Wijkgids, twee recente publicaties over effectieve werkwijzen in de wijkaanpak.

44

Analyse

Dagelijkse kennis nodig over stad en wijk

Praktijkgericht onderzoek door lectoraten kan meer precisie bewerkstelligen in het debat over en de beleidsaanpak van wijkontwikkeling.

36

Vier portretten

Portretten van particuliere onderzoeksbureaus: Cailin Partners, met groen verstand naar duurzaamheid **40**
De Rode Wouw, kennis in dienst van de locals **41** Bureau Wijkwiskunde de cijfers worden weer mensen **42**
Bureau Labyrinth, op eigen kracht naar een uitweg **43**

Colofon

Redactie Henk Krijnen (hoofdredactie), Kitty van den Hoek, Chris Veldhuysen

Eindredactie Coby van Geffen

Medewerkers aan dit nummer Jan Custers, Ina Holtrop, Flip ten Cate, Peter Visschedijk, Maaïke Jongepier, Ton van der Pennen, Eva Bosch, Vincent Smit, Frans van der Heijden, Jan de Jong

Foto omslag Hans van Rhooon/HH

Basislay-out en DTP Vadding/Len Blonk

Druk Stimio, Tiel

Uitgever MOVISIE, Utrecht

Distributie Hexspoor, Bostel

Abonnementenadministratie

Telefoon: 0411-622683

E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl

ISSN:0920-2187 Jaarabonnement: €49,-

Extra abonnement: €39,-. Losse nummers: €12,50

(excl. portokosten) bestellen op de website.

Opzeggen schriftelijk voor 1-12-2012 bij Abonne-

menten-administratie mo/samenlevingsopbouw,

Antwoord-nummer 16524, 5280 WJ Bostel

Redactie MO/samenlevingsopbouw

Catharijnesingel 47, 3511 GC Utrecht,

Telefoon: (030) 789 2015, Fax: (030) 789 2111,

E-mail: mosamenlevingsopbouw@movisie.nl

Website: www.movisie.nl/mosamenlevingsopbouw

mo/samenlevingsopbouw verschijnt viermaal per jaar.

Kopijsluitingsdatum volgende nummer: 29 oktober.

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

Essay

Burgers in actie

Burgerparticipatie is niet het antwoord op alle maatschappelijke vraagstukken, een aanpak via het concept van zelfsturing is bij sommige vraagstukken beter geschikt.

4

Nieuwe kennisbronnen

Er is dringende behoefte aan kwalitatief goede kennis over de wijk. In de eerste plaats bij de professionals en bij initiatiefrijke burgers. Gewapend met actuele en bruikbare kennis kunnen zij verstandig en met gevoel voor verhoudingen te werk gaan. Plannen kunnen beter worden doordacht, initiatieven op een hoger plan gebracht. Gedrevenheid om de praktijk te doorgronden is belangrijk. Evenals oog voor detail en voor het proces. Ook andere partijen – lokale beleidsmakers, wijkambtenaren, directeuren en managers van welzijnsorganisaties en andere wijkgebonden sociale en zorginstellingen – hebben daar zeker baat bij. Doorgaans zijn zij betrokken bij diepte-investeringen in wijken met een langetermijnkarakter. Waaraan vaak grote afbreukrisico's zijn verboden. Het is goed om vooraf goed na te denken over de haalbaarheid van resultaten. Naast de – in vele opzichten waardevolle – traditie van wetenschappelijk onderzoek heeft zich gaandeweg een nieuwe praktijk van verzameling en toepassing van kennis ontwikkeld. In dit nummer brengen we in een viertal artikelen enkele van deze relatief nieuwe kennisbronnen in kaart. We portretteren vier verschillende, kleinschalige bureaus die concreet opdrachtonderzoek verrichten, veelal in combinatie met advisering. In een tweede artikel wordt het belang van onderzoek aan hogescholen onderstreept en wordt een lans gebroken voor precisie. Een andere bijdrage bevat een pleidooi voor het beschrijven en benutten van 'stilzwijgende kennis' opgeslagen in de hoofden van professionals. In een dubbelrecensie worden twee recente state-of-the-artpublicaties over methodieken achter de wijkaanpak onder de loep gelegd.

Gezien de schaarse middelen is het aanbevelenswaardig om weloverwogen met alle hulpbronnen van kennis omgaan. Want de keuzemogelijkheden zijn groot.

Opinie

Naar bewonerswelstand nieuwe stijl, een pleidooi

Particuliere bewonerswelstand is een wenkend alternatief nu de welstandszorg op de schop gaat.

18

Beschrijving

Buurtuinen, goedkoop en procedurevrij sociaal bindmiddel

Naar Parijs voorbeeld is in Nederland de tijd rijp voor de Buurtuin. Tijdelijke stadstuinen waar buurtbewoners elkaar ontmoeten en die ze zelf in beheer hebben.

22

En verder

- Het geheim van de keuken in Peel en Maas, ontstaan en groei van zelfsturing **8**
- Theoretische bronnen van zelfsturing **13**
- Kracht onzichtbare schakels benutten **14**
- Sturen op verbinding **26**
- Column **48**

Bij burgerparticipatie is vaker sprake van een overheid 'in actie met burgers' dan van 'burgers in actie'. Het concept van zelfsturing zoals dat onder andere in de gemeente Peel en Maas ontwikkeld is, biedt volgens de auteur een reëel alternatief om burgers aan te spreken op hun rol van creatieve vaklui die met elkaar werken aan de ontwikkeling van leefbaarheid en zorg voor elkaar.

Burgers in actie

Burgerparticipatie is hot. Sinds een aantal jaren breekt het besef door, dat 'de overheid het niet meer alleen kan', of dat 'de overheid geen geluksmachine is'. 'In actie met burgers' is een gevleugeld begrip geworden, als voorlopig hoogtepunt van de ontwikkeling die sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw is ingezet. Maar heeft de burger met al deze vormen van participatie echt een andere rol gekregen? Of is burgerparticipatie een krampachtige poging van bestuurders om de problemen die ze in het verleden zelf veroorzaakt hebben, door te schuiven naar burgers zonder dat deze laatsten daarmee een wezenlijk andere positie krijgen in de driehoek burgers – overheid – maatschappelijke organisaties?

In deze bijdrage wordt nader ingegaan op het ontstaan van het begrip burgerparticipatie en de vraag of er niet een ander concept nodig is om de burgers

opnieuw de ruimte te geven scheppers van leefbaarheid en betekenisvolle vormen van gemeenschapsontwikkeling te laten worden.

De praktijk van burgerparticipatie kent reeds een lange geschiedenis. Het begrip kwam tot leven in de jaren zeventig van de vorige eeuw. De eerste generatie burgerparticipatie werd gekenmerkt door het inspraakmodel. Inspraak is inmiddels een wettelijk vastgelegd recht en regelt de mogelijkheid voor burgers om te reageren op het beleid van de overheid. De tweede generatie burgerparticipatie stamt van de jaren negentig. Het is de fase van de interactieve beleidsvorming en de coproductie. Burgers krijgen de mogelijkheid om beleid van de overheid mede vorm en inhoud te geven. De derde generatie burgerparticipatie ontstaat rond het jaar 2000: burgers gaan in toenemende mate zelf initiatieven ontplooien en leggen deze vervolgens al dan niet voor aan de

Tekst

Jan Custers

Fotografie

Peel en Maas

Inwoners van Beringe, een kerkdorp van de gemeente Peel en Maas leggen samen een mozaïek

overheid ter goedkeuring of met de vraag om ondersteuning bij de uitvoering. De verschillende vormen van burgerparticipatie worden vaak aangeduid met behulp van de participatieladder. De participatieladder is in 1969 geïntroduceerd door Sherry Arnstein in haar artikel 'A ladder of citizen participation'. Naderhand is deze ladder verder verfijnd of omgebouwd tot 'participatiewiel' (Movisie). Kenmerkend voor alle treden van de ladder is dat de overheid de initiator is van de 'actie' en dat burgers vervolgens in verschillende gradaties betrokken worden bij deze acties of aangespoord worden om 'mee te doen'. Wanneer je documenten over burgerparticipatie nader ontleedt, blijkt dat in 90% van de gevallen de overheid de initiator is en vervolgens burgers betreft bij haar beleid of de uitvoering van programma's. De term 'in actie met burgers' is hier het meest van toepassing. Op pagina 8 van deze MO/Samenlevingsopbouw wordt het ontstaan

en de groei van het zelfsturingconcept besproken. In die bijdrage wordt uit de doeken gedaan dat zelfsturing niet de zoveelste methodiek is om burgers mee te laten doen met 'het sociale'. Zelfsturing is een weg, een voertuig, waarmee burgers die deel uitmaken van een sociaal verband (gemeenschap) werken aan de verbetering van kwaliteit van hun leven en leefomgeving. Zelfsturing is dus meer een manier van leven en samenleven dan een methodiek. Zelfsturing betekent dat mensen met elkaar aan de slag gaan in de gemeenschap of gemeenschappen waar ze deel van uitmaken. 'Burgers in actie', zo u wilt. Actie vanuit een gedeelde visie op de toekomst van dorp of wijk waar mensen deel van uitmaken. Deze gemeenschappen kunnen klein zijn en tamelijk eenvoudig te identificeren (gezin, straat, buurt, dorp) of groter zijn en vagere grenzen hebben (wijk, virtuele gemeenschappen, zoals Facebook). Een opmerking die vaak gemaakt wordt

Concept zelfsturing

Het concept zelfsturing is de laatste tijd in zwang geraakt. De Noord-Limburgse gemeente Peel en Maas wordt daarbij vaak als koploper gezien. Niet in de laatste plaats omdat in deze gemeente al jarenlang tamelijk consequent met de achterliggende visie wordt gewerkt. Via de zogeheten *Proeftuin Zelfsturing* wordt zelfs naarstig gewerkt aan een praktische en theoretische uitwerking van het concept. Eén van de drijvende krachten van deze proeftuin is projectleider *Jan Custers*, lange tijd werkzaam als directeurbestuurder van de welzijnsorganisatie *Vorkmeer*. Custers is mederedacteur van de bundel 'Zelfsturende vitale gemeenschappen' en is voornemens om op dit onderwerp te promoveren. Genoeg reden voor de redactie van MO/samenlevingsopbouw om hem twee vragen voor te leggen: wat is het 'geheim van de keuken' en wat is het verschil tussen zelfsturing en burgerparticipatie?

Redactie

Essay (vervolg)

is dat de derde generatie burgerparticipatie hetzelfde is als zelfsturing. De vraag is of dit klopt. Burgerparticipatie vertrekt zelden vanuit de gedachte dat burgers een eigen leefwereld hebben, los van de systeemwereld van overheid en maatschappelijke organisaties. Bij zelfsturing is de erkenning van het bestaan van een autonome leefwereld van burgers een wezenlijk uitgangspunt¹. Ook bij burgerinitiatieven uit de derde generatie burgerparticipatie zie je vaak dat acties van burgers gevraagd of ongevraagd overgenomen worden door de gemeente. Vaak wordt het burgerinitiatief dan onderworpen aan de regels van de 'institutionele logica', en moet het voldoen aan allerlei regels en richtlijnen. In haar ijver en haar liefde voor burgers trekt de gemeente het burgerinitiatief naar binnen in het eigen systeem en weekt het daarmee los uit de leefwereld van de burgers. Een van de belangrijkste verschillen tussen zelfsturing en burgerparticipatie is dat het eigenaarschap van de activiteit in het ene geval consequent bij de burgers ligt (zelfsturing) en in het andere geval in de handen van de overheid is (burgerparticipatie). Een ander belangrijk verschil is gelegen in het procesmatige karakter van zelfsturing. Zelfsturing vraagt om tijd en geduld. Niet zozeer uitgedrukt in maanden of zelfs jaren, maar tijd om te kunnen groeien, te kunnen rijpen. Dus geen kloktijd, maar 'levenstijd'. Bij burgerparticipatie spelen het denken in projecttermen, afgegrensde doelen en kaders die het initiatief beheersbaar maken, een grote rol. Burgerparticipatie heeft iets van een 'plofdemocratie': snelle acties, zichtbare resultaten en grote opbrengsten in korte tijd. Bij zelfsturing groeit een plan op basis van een idee, een droom, met een sterke relationele component: burgers in verbondenheid met burgers. Tempo en kloktijd zijn dan ondergeschikt aan de relationele praktijk van samen bouwen aan leefbaarheid, of zorgen voor elkaar.

Burger als vakman

Alle goede bedoelingen ten spijt, kunnen we concluderen, dat de vele vormen van burgerparticipatie de kloof tussen overheid en burgers niet wezenlijk hebben verkleind. Het onbehagen onder burgers is gegroeid en blijkt dagelijks uit de toonzetting waarmee over de overheid gesproken wordt. Op verjaardagsfeestjes is het gemakkelijk scoren met denigerende opmerkingen of grappen en grollen over bestuurders en ambtenaren. De overheid op haar beurt doet verwoede pogingen om haar relatie met de burgers te verbeteren. Op alle mogelijke manieren probeert zij het vertrouwen van de burger in de politiek en de democratie te herstellen. De

Zelfsturing is een weg, een voertuig, waarmee burgers die deel uitmaken van een sociaal verband werken aan verbetering van de leefbaarheid

indruk bestaat dat de lokale overheid, de gemeente, dat vooral doet door enerzijds in te zetten op het behagen van de burgers als klant, anderzijds door het disciplineren van burgers tot 'goede burgers', die zich houden aan rechten en plichten. Burgers zijn echter meer dan consument of onderdaan. Een van de basiselementen van zelfsturing is dat de burger een geëmancipeerde vakman is. Kenmerkend voor een vakman is dat hij creëert, ontwikkelt en waarde toevoegt aan bestaande materialen. Volgens Richard Sennett (De ambachtsman. De mens als maker. Amsterdam, 2008) schuilt in ieder mens een vakman. De basale talenten van vakmanschap zijn ook van toepassing op burgerschap. Sennett onderscheidt drie basale talenten: de kunst om te lokaliseren, de kunst om te bevragen en de kunst om uit te breiden. Toegepast op burgerschap betekent dit: burgers leren zelf de samenleving waar ze deel van uitmaken te onderzoeken op de factoren en krachten die tot een gelukkiger leven leiden, en deze vervolgens te vervolmaken en verder uit te breiden. Uitbreiden betekent vooral: openstaan voor nieuwe ontwikkelingen. Volgens Sennett hebben alle mensen het vermogen om 'goed werk te leveren', en is het onderscheid tussen kwetsbare en niet-kwetsbare mensen, of tussen getalenteerden en minder begaafden in het leven geroepen door overheid en maatschappelijke instituties om problemen in de samenleving beheersbaar te maken. Niet de ongelijkheid tussen mensen maar het vermogen om goed werk te leveren moet de basis van de samenleving worden. "Door te leren goed werk te leveren kunnen de mensen zichzelf besturen en zo goede burgers worden. De ijverige meid zal eerder een goede burger blijken te zijn dan de verveelde mevrouw". (Sennett, blz. 299).

Andere rol overheid

Om de eigen positie van burgers als creatieve vaklui duidelijk te maken, wordt in Peel en Maas een onderscheid gemaakt tussen het publieke en het openbare (sociale) domein. In het publieke domein zijn vooral overheid en maatschappelijke organisaties 'in the lead', terwijl in het openbare domein burgers in dorpen en wijken de initiatiefnemers zijn voor het werken aan een leefbare gemeenschap. Dit onderscheid maakt het mogelijk om steeds opnieuw te bekijken wie de eigenaar is van een onderwerp of activiteit, en of er sprake is van burgerparticipatie of van zelfsturing. Enkele voorbeelden: een carnavalswagen bouwen is echt iets van burgers zelf; paspoorten en rijbewijzen daarentegen vallen onder de exclusieve verantwoordelijkheid van de overheid.

Het gaat er niet om wat beter is, burgerparticipatie of zelfsturing, maar om wat in welke situatie het beste werkt

Het kan ook zijn dat de verantwoordelijkheid per fase verschilt: de visieontwikkeling rond een gemeenschapshuis is een collectieve verantwoordelijkheid van alle inwoners van een dorpskern (het gaat immers om het huis van de lokale gemeenschap); bij de vormgeving speelt de lokale overheid een belangrijke rol (investerings, vergunningen); bij de exploitatie is de gemeenschap weer aan zet (gemeenschapsonderneming).

Uiteindelijk gaat het dus niet om de vraag wat het beste is: burgerparticipatie of zelfsturing; maar om wat in welke situatie het beste werkt. Sommige onderwerpen lenen zich uitstekend voor zelfsturing (alles in het openbare domein), andere zijn veel meer gebaat bij burgerparticipatie (publieke domein). De neiging die op dit moment bestaat om alle maatschappelijke vraagstukken met diverse vormen van burgerparticipatie op te lossen werkt echter onvoldoende en versterkt de kloof tussen burgers en overheid. Veel vraagstukken en uitdagingen lenen zich veel beter voor een aanpak via het zelfsturing-concept en vragen om een ander type overheid. De grootste uitdaging voor de overheid is om te ontdekken dat ze een meervoudige verschijningsvorm heeft: soms regelend, soms sturend, maar vaak loslatend, op afstand faciliterend. Het innen van belastingen vraagt om een andere rol van de overheid dan het bevorderen dat gemeenschappen van mensen werken aan de ontwikkeling van een eigen toekomst-gerichte identiteit. //

1) Voor het onderscheid tussen leefwereld en systeemwereld zie de bijdrage op pagina 13 van dit blad.

Jan Custers is projectleider van de Proeftuin Zelfsturing waar Peel en Maas deel van uitmaakt. Momenteel doet hij promotieonderzoek naar het thema 'Gemeenschapsontwikkeling door zelfsturing'.

Zelfsturing gaat vooral
ook om mensen 'die iets
met elkaar hebben'

Wederzijds vertrouwen,
respect en waardering
zijn het geheim achter het
succes van zelfsturing en
burgerparticipatie in de
gemeente Peel en Maas.
En het uitgangspunt dat
inwoners van dorpen en
buurten zelf vorm kunnen
geven aan de ontwikkeling
van hun gemeenschap.

Ontstaan en groei van zelfsturing

Tekst

Jan Custers

Fotografie

Peel en Maas

Het geheim van de keuken in Peel en Maas

L andelijk wordt de gemeente Peel en Maas vaak als koploper geëfficheerd op het gebied van zelfsturing en burgerparticipatie. Regelmatig wordt de gemeente uitgenodigd om haar verhaal te vertellen aan andere bestuurders en organisaties. Wat is er zo bijzonder aan Peel en Maas? In dit artikel licht Jan Custers, projectleider van de Proeftuin Zelfsturing waar Peel en Maas deel van uitmaakt, een tipje van de sluier op. Daaruit blijkt dat het bijzondere van Peel en Maas vooral zit in het consequent hanteren van de visie dat inwoners van dorpskernen en buurten heel goed in staat zijn om de verantwoordelijkheid te nemen voor de ontwikkeling van hun eigen gemeenschap. En dat zelfsturing om een nieuwe rol van lokale overheid en maatschappelijke organisaties vraagt.

De geschiedenis van Peel en Maas is tot halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw vergelijkbaar met die van vele andere gemeenten en gemeenschappen in Nederland. In de jaren vijftig en zestig was er sprake van hechte gemeenschappen op het platteland. Deze gemeenschappen boden veiligheid en geborgenheid aan hun leden. Men kende elkaar en als het nodig was zorgde men voor elkaar. Veel regelmaat, veel herhaling, en een hoog gehalte aan 'moedercultuur'. Het individu bestond dankzij

de gemeenschap. Ook de 'vadercultuur' was sterk ontwikkeld. De kerk had een dominante positie in de gemeenschap en bepaalde een groot deel van de waarden en normen waar iedereen zich aan had te houden. De invloed van de overheid en daaraan gerelateerde instituties was eveneens groot. Gehoorzamen aan het gezag was een belangrijke waarde. Zowel in de huiselijke situatie als in de gemeenschap waar je deel van uitmaakte, was dit gezag alom aanwezig. Ook het onderwijs bestond uit eenrichtingsverkeer.

Door een groeiend zelfbewustzijn van de mensen nam het verzet tegen de knellende sociale banden van het dorp en tegen de heersende politieke dominantie en de strakke invloed van de kerk met haar morele dogma's in de jaren zeventig sterk toe. Er ontstonden talloze emancipatiebewegingen waarin het individu centraal kwam te staan. Dit werkte enerzijds bevrijdend, anderzijds kreeg dit emancipatieproces ook haar schaduwzijden door de sterke nadruk op het begrip zelfontplooiing. De individuele gerichtheid werd al snel vertaald in het zoeken naar bevrediging van private belangen en een persoonlijke succesoriëntatie. Er ontstond een nieuwe werkelijkheid waarin presteren en concurreren belangrijke waarden zijn. Uiteindelijk leidde dit tot een sterk geloof in consumentisme en marktwerking. De overheid ging

allerlei taken die vroeger door de gemeenschappen zelf vervuld werden, overnemen en bemoeide zich via de maatschappelijke instituties of door rechtstreekse wet- en regelgeving met het leven, welzijn en geluk van de burgers.

Halverwege de jaren negentig ontstonden op een aantal plekken in Peel en Maas onvrede en frustratie over het paternalistische handelen van overheid en maatschappelijke organisaties. De pogingen die vanaf de jaren tachtig waren ondernomen om de groeiende kloof tussen burgers en overheid te overbruggen, bijvoorbeeld door het instellen van dorpsraden met gekozen vertegenwoordigers, werkten averechts. De inwoners van de dorpskernen kregen via het instrument van de dorpsraden naar hun mening niet de regie terug over de ontwikkeling van hun eigen gemeenschap. De dorpsraden gingen steeds meer functioneren als een nieuwe bestuurlijke tussenlaag, als een soort 'minigemeenteraad'. In iedere dorpsraad zaten ook wel een of meerdere raadsleden, waardoor de discussies in deze raden steeds vaker een (partij)politiek karakter kregen.

Op meerdere fronten groeide het inzicht dat het roer volledig om moest en dat een verdere verfijning van de formele democratische structuren, zoals perfectivering van de dorpsradenstructuur, geen oplossing was om de groeiende onvrede bij burgers positief op te pakken. In feite was er sprake van een paradoxale situatie: ondanks oprechte en verwoede pogingen van de gemeente om de burgers te betrekken bij haar beleid, groeide de kloof tussen gemeente en inwoners van de dorpskernen.

Zelforganiserend vermogen

Bij de gemeente kwamen raad, college en de leiding van de ambtelijke organisatie tot de conclusie dat deze paradox van de groeiende kloof tussen burgers en overheid om een oplossing op een ander niveau vroeg. Er werd niet langer gezocht naar manieren om de inwoners nog meer 'van dienst te zijn', maar bestuurskracht van de gemeente werd voortaan vertaald in bevorderen van het zelforganiserend vermogen van de lokale gemeenschappen. In de dorpskernen van Peel en Maas ontstond een groeiende groep burgers die graag de regie over de toekomstige ontwikkeling van hun eigen dorpsge-

meenschappen wilden terugkrijgen. Zij ontdekten dat een afhankelijke houding ten opzichte van de overheid alleen maar tot meer frustratie leidde: de consumenten- en klantenrol leidden uiteindelijk tot een zwakkere eigen identiteit van de inwoners van de lokale gemeenschappen. Tot slot brak ook bij de leiding van de welzijnsorganisatie, de zorgaanbieders, de woningcorporatie en het onderwijs het inzicht door dat burgers geen klanten zijn, maar creatieve vaklui die heel goed in staat zijn om zelf na te denken over en te werken aan de ontwikkeling van modern burgerschap en vitale gemeenschappen. Dit verschijnsel halverwege de jaren negentig is te duiden als synchroniciteit: er waren in Peel en Maas in die periode een hele groep mensen die vanuit verschillende posities tegelijkertijd hun schouders onder deze ontwikkelingen hebben gezet. Hoewel dit proces vele spontane kanten kende, werd ook gezocht naar structuur om de inspiratie vast te houden. In de tweede helft van de jaren negentig ontmoetten de drie partijen – burgers, gemeente en maatschappelijke organisaties – elkaar bijna wekelijks in hun gezamenlijk streven om de regie voor gemeenschapsvorming bij de dorpskernen neer te leggen. Er ontstond een soort van gouden driehoek waarin iedereen elkaar inspireerde, de ruimte gaf en zich opstelde als partner naar de ander. Daarmee was de geboorte van het zelfsturingconcept een feit. Geleidelijk aan werd het concept verankerd in visies en beleid van gemeente, maatschappelijke organisaties en dorpsoverleggen. De reden dat zelfsturing met name in Peel en Maas wortel kon schieten, is vooral gelegen in het feit dat een stuk of twintig mensen uit dorpskernen, de gemeente en maatschappelijke instituties overtuigd waren van de visie dat zelfsturing een uniek voertuig is voor gemeenschapontwikkeling. En dat deze mensen 'iets met elkaar hadden', elkaar begrepen, elkaar durfden aanspreken, elkaar vertrouwen, en er ook gewoon plezier in hadden om samen op te trekken. Deze band en dit vertrouwen tussen mensen zijn ook de basis voor continuïteit van het proces. Nota's alleen zijn absoluut onvoldoende basis om tot zelfsturing te komen.

Dialogoog

Zelfsturing vraagt om voortdurende dialoog tussen gemeente, burgers en maatschappelijke organisaties. Belangrijk onderwerp van de dialoog is de vraag

wie de eigenaar is van allerlei ontwikkelingen in de dorpsgemeenschappen en wie dus het voortouw moet nemen om een ontwikkeling of probleem of uitdaging op te pakken. Deze beantwoording van de vraag naar het eigenaarschap komt erg nauw. Niet alle taken en onderwerpen lenen zich voor zelfsturing. In Peel en Maas wordt daarom een onderscheid gemaakt tussen vier typen activiteiten, variërend van onderwerpen waarvoor de lokale gemeenschappen voor 100% de verantwoordelijkheid dragen aan de ene kant, tot aan onderwerpen waarvoor uitsluitend de lokale overheid aan zet is. En uiteraard is er ook sprake van mengvormen, waarbij overheid en lokale gemeenschappen om en om de tandem besturen. Inzicht in het eigenaarschap bevordert wederzijds vertrouwen, respect en waardering. Het fundament van zelfsturing is vertrouwen, en elkaar in de eigen waarde bevestigen. Je zou dat het geheim van de keuken kunnen noemen, als het niet zo voor de hand liggend was. Van de gemeente vraagt het om een positieve houding als een gemeenschap een eigen weg gaat. In de dorpskernen krijgen burgers de ruimte om in werkgroepen allerlei onderwerpen op te pakken, waarbij het dorpsoverleg – anders dan vroeger – vooral een communicatief platform is, en ‘met het gezicht naar het dorp staat’. Het dorpsoverleg voert zelf geen acties uit; haar belangrijkste taak is om met de verschillende werkgroepen te bespreken: “Hoe gaat het?” In Peel en Maas zijn “Wie geit het?” en “Geit neet besteit neet” gevleugelde uitspraken geworden.

Ruimte geven

Zelfsturing betekent dus niet dat de gemeente problemen over de schutting naar de burgers gooit, maar dat het samenspel tussen gemeente, burgers en maatschappelijke organisaties gestimuleerd wordt. Voor de gemeente betekent dat vooral: loslaten. Burgers de ruimte geven om hun zelforganiserend vermogen te versterken. Van de burgers vraagt het: andersom leren denken; wanneer er een probleem opdoemt, niet meteen naar de gemeente stappen, maar kijken hoe je dit als gemeenschap zelf kunt oplossen. Daarbij geldt steeds de vraag: “Wat is van de gemeente en wat is van de gemeenschap?” En ook: “Wat kunnen we binnen de gemeenschap zelf oppakken zonder overheid of maatschappelijke organisatie?”. De ervaringen in Peel en Maas hebben uitgewezen, dat de dorpsgemeenschappen bijvoorbeeld bereid zijn de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het eigen gemeenschapshuis of sportveld op te pakken. De voorbeelden waarbij verenigingen zelf een flink deel investeren in gemeenschaps-

huizen en sportaccommodaties – naast een financiële bijdrage van de gemeente – zijn legio. En wat blijkt? De verenigingen maken het gebouw mooier, efficiënter en duurzamer dan aanvankelijk gepland en ze zijn trots op wat ze gedaan hebben. De opening van het gemeenschapshuis wordt gedaan door de jongste en oudste inwoner van de dorpsgemeenschap, waarbij de wethouder de schaar aanreikt. Het lijkt symboliek, maar zegt veel over de beleving van zelfsturing.

Regie

Ook in Peel en Maas speelt het vraagstuk van de regievoering bij zelfsturing. In de praktijk betekent regie voeren dat de gemeente netwerkpartners bij elkaar brengt teneinde synergie tussen deze partners te bevorderen. De gemeente neemt geen verantwoordelijkheid weg bij burgers en maatschappelijke organisaties, maar vergroot de speelruimte voor de partners. Een belangrijk element van regie voeren is het gezamenlijk ontwikkelen en vasthouden van een gedeelde visie. Hoe wordt een probleem, een ontwikkeling of een maatschappelijke kans gedefinieerd, welke doelen heeft iedereen daarbij voor ogen, worden deze doelen door alle partners gedeeld en wat is een ieders rol bij het realiseren van de doelen? Het is de kunst dat de gemeente de regievoering zo invult, dat alle partners er energie en inspiratie uit putten om hun steentje bij te dragen aan de realisering van de gezamenlijke doelen. In Peel en Maas is deze regiestructuur met succes ingevuld op de terreinen Wonen-Welzijn-Zorg (Leven in het Dorp), Jeugd en Gezin en Leefbaarheid. Voor de gemeente betekent deze regierol een omschakeling van productgericht naar procesgericht aansturen. Uit de geschiedenis van zelfsturing in Peel en Maas blijkt dat het proces van de ontwikkeling naar lokale zelfsturende gemeenschappen nooit af is. Het is geen automatisme dat het proces op eigen kracht doorgaat. In die zin heeft zelfsturing een cyclisch karakter: de cyclus van actief nadenken over de toekomst van de gemeenschap, en vervolgens deze visie vertalen in projecten en doelen, heeft een doorlooptijd die bepaald wordt door het tempo dat een gemeenschap er zelf aan geeft. Het dorpsoverleg speelt een belangrijke rol in het gang houden van de dialoog in de dorpsgemeenschap. Zelfsturing vraagt om voortdurende aandacht en ontwikkeling van de netwerken. Niets vanzelf, je hebt cultuurdragers nodig die het proces van zelfsturing voortdurend voeden en wakkeren. Belangrijk is ook de verankering van de visie van zelfsturing in de kernwaarden van de lokale politiek. In Peel en Maas is zelfsturing een

Een gedeelde visie en vertrouwen zijn belangrijker dan centen en projecten

van de drie kernwaarden, naast diversiteit en duurzaamheid. Desondanks is de verleiding voor de lokale overheid om het heft weer in handen te nemen en de verantwoordelijkheid van de lokale gemeenschap voor leefbaarheid en zorg voor elkaar over te nemen, steeds aanwezig. Na iedere verkiezing kost het weer de nodige moeite om de nieuwe raad op het uitgezette spoor van zelfsturing te houden. Nieuwe raadsleden willen zich graag bewijzen en denken dat te moeten doen door actief in de gemeenschappen in te grijpen met plannen voor projecten en voorzieningen. Terwijl zelfsturing juist vraagt om een gepaste afstand, als het gaat om onderwerpen die te maken hebben met leefbaarheid en toekomst van de dorpsgemeenschappen. Je zou kunnen zeggen dat de grootste bedreiging voor de continuïteit van zelfsturing gelegen is in de dadendrang van de lokale politiek en van professionals van maatschappelijke organisaties. De drang om 'goed te doen' komt weliswaar voort uit oprechte gevoelens, maar werkt wel averechts. De kunst is juist dat overheid, burgers en maatschappelijke organisaties elkaar hun eigen betekenis gunnen. Dat vraagt vaker om terughoudendheid dan om actie. Loslaten betekent dus ook vertrouwen. De ervaring in Peel en Maas leert dat een gedeelde visie en vertrouwen belangrijker zijn dan centen en projecten! /

Theoretische bronnen van zelfsturing

Bij de ontwikkeling van het zelfsturingsconcept is Peel en Maas geïnspireerd door drie bronnen. De term **communicatieve zelfsturing** is ontleend aan het denken van de Belgische sociaal filosoof **Arnold Cornelis (1934 – 1999)**. De Duitse wetenschapper **Jürgen Habermas (1929)** ontwikkelde de theorie van het **communicatief handelen** en beschreef het verschil tussen de leefwereld van burgers en de systeemwereld van overheid en maatschappelijke organisaties. Meer recent hebben de inzichten van het sociaal constructionisme ons geholpen om de praktijk van zelfsturing te verdiepen en te verfijnen.

Communicatieve zelfsturing (volgens Arnold Cornelis)

Volgens Arnold Cornelis (Logica van het gevoel, 1998) hebben zowel de mens als de samenleving het stuur in handen om voortdurend nieuwe betekenis te geven aan hun bestaan, zowel op individueel als ook op collectief niveau. Daarmee laten we de fase waarin we maatschappelijk bekwaam functioneren volgens geldende normen en voorschriften achter ons. Mensen ontdekken dat ze elkaar nodig hebben en dat ze in staat zijn om gezamenlijk een nieuwe identiteit te ontwikkelen, zowel van zichzelf als van de samenleving als geheel. Het vermogen om ontwikkelingen te sturen op basis van kwaliteit wordt leidend. Kwaliteit ontstaat doordat mensen met elkaar gesprekken aangaan en op zoek gaan naar nieuwe waarden zoals meer geluk, grotere levensvreugde en waardevolle ideeën. Communicatie en

zelfsturing worden een onafscheidelijk paar: communicatie tussen mensen die zichzelf hebben leren sturen, maakt nieuwe leerprocessen mogelijk en leidt al snel tot de geboorte van een nieuwe leefwereld. De mens wordt 'baas in eigen brein': hij stuurt zichzelf in zijn werk, zijn gezondheid, zijn leerprocessen en zijn levenslust. Als het mis gaat, geeft hij niet de schuld aan de gemeente, zijn baas, of een andere autoriteit, maar beschouwt hij de fout als leerproces. Hij laat zich niet langer ringeloren door het dwingende karakter van de regelmaatschappij, maar wordt het startpunt van beslissingslijnen en handelingen.

Communicatief handelen (volgens Jürgen Habermas)

Moderne maatschappijen bestaan volgens Jürgen Habermas (Strukturwandel der Öffentlichkeit, 1962) uit twee werelden: een leefwereld en een systeemwereld. De leefwereld is de

handelingsruimte waarin mensen (communicatief) handelen tegen de achtergrond van met elkaar gedeelde opvattingen. Tot de leefwereld behoren ook de organisaties en verenigingen die door mensen zijn gevormd om de onderlinge verbondenheid en solidariteit te regelen. Het communicatieve handelen van mensen in de leefwereld is gericht op het tot stand brengen van gedeeld begrip. De systeemwereld is de wereld van economie en staat. De systeemwereld onderwerpt het handelen van mensen aan regels. Na de verzelfstandiging van leef- en systeemwereld ten opzichte van elkaar zijn economie en staat met geweld de leefwereld van de mensen binnengedrongen en grijpen met geld en macht in in de problemen die eigenlijk alleen via communicatief handelen opgelost kunnen worden. Daardoor verliezen de culturele tradities in de leefwereld hun samenhang, de solidariteit brokkelt af en

de communicatieve competenties van mensen worden verdrongen door consumenten- en cliëntenrollen.

Sociaal constructionisme

Volgens het sociaal constructionisme is de wereld waarin we leven niet eenduidig, maar meervoudig. Mensen zijn voortdurend in de weer om de wereld betekenis te geven. De context en het perspectief van waaruit we handelen veranderen voortdurend. De werkelijkheid verandert voortdurend vanuit een proces van sociaal construeren. Mensen gaan hoogwaardige relaties met elkaar aan om de doelen van een organisatie of gemeenschap te realiseren. De kennis die ontwikkeld wordt, zit niet zozeer 'tussen de oren van een persoon', maar bevindt zich ergens 'in de ruimte tussen de neuzen van mensen'. Er is gelijktijdig aandacht voor inhoud én relaties in de organisatie of gemeenschap. In de kern komt het erop neer dat wat we gezamenlijk aandacht geven, groeit. Er is vertrouwen in wat mensen samen kunnen en er is veel aandacht voor de toekomst van een organisatie of gemeenschap.

Jan Custers

Kracht onzichtbare schakels benutten

Ze bestaan nog steeds: betrokken bewoners die de zorg rond hun buurtgenoten organiseren. Professionals zouden aansluiting moeten zoeken bij deze 'connectors' en hun informele netwerken, en hun krachten benutten om verbindingen te maken tussen wijkbewoners.

'Connector' Anneloes Drees is behulpzaam voor anderen, maar vooral stimuleert ze mensen om zelf in beweging te komen

Tekst

Ina Holtrop

Fotografie

Niels Cornelis Meijer

Ze kennen de mensen in de straat of flat als geen ander, de onzichtbare schakels in de informele netwerken die vaak op wijkniveau functioneren. In de praktijk dragen zij veelvuldig onzichtbaar zorg voor elkaar en kunnen met de signalen die zij ontvangen van betekenis zijn. Enerzijds door zelf te zorgen, anderzijds door vroegtijdig andere informele zorg en formele zorg in te schakelen en op elkaar af te stemmen. Dit klinkt eenvoudig, maar op de keper beschouwd is het in onze huidige samenleving een ingewikkeld proces vanwege de verschillende rollen van het informele en het formele netwerk.

Netwerksamenleving

Door de invloed van globalisering en individualisering zijn de structuren in de samenleving veranderd. Tot de jaren zestig was de maatschappij opgedeeld langs verticale lijnen. De meeste burgers leefden vanuit de waarden en normen binnen hun zuil. Er bestond een meer vanzelfsprekend burgerschap dan in de huidige netwerksamenleving. Tegenwoordig zien we veelal horizontale verbindingen tussen mensen met dezelfde achtergrond en belangstelling. De betrokkenheid bij elkaar, van burens

met de directe leefomgeving is mede hierdoor in een ander licht komen te staan. We zien ook dat informele betrokkenheid in toenemende mate op andere manieren wordt vormgegeven. Illustratief hiervoor zijn talentenbanken waarbij wijkbewoners wordt gevraagd hun kwaliteiten in te zetten in de eigen omgeving. Veelvuldig wordt daarbij gebruik gemaakt van sociale media, zoals twitter #durftvragen. Ook kerken bieden tegenwoordig gezamenlijk hulp via een database. Onder de naam Hulp in Praktijk worden vraag en aanbod in de wijk aan elkaar gekoppeld. Zo proberen kerken hun zichtbaarheid in de huidige samenleving te vergroten.

Dit zijn veelzeggende voorbeelden uit onze netwerksamenleving. Opvallend kenmerk is dat de betreffende burgers geheel vrijblijvend hun inzet kunnen plannen en afbakenen. Symbool voor deze inzet staat de volgende reactie: *"Ik zie terug op een geslaagde klus en een hele leuke middag"*. In tegenstelling tot vroeger zien mensen hun inbreng steeds meer als kortdurend en ervaren zij een minder verplichtende verantwoordelijkheid hiervoor. Soms komt deze vrijwillige inzet spontaan tot stand, soms wordt deze meer georganiseerd en gefaciliteerd. Maar vast gegeven is

dat de informele inzet van burgers niet altijd even zichtbaar is.

Cruciale rol connectors

Het praktijkonderzoek 'Signaleren door informele netwerken' dat ik in 2011 uitvoerde, richtte zich op de rol van een minder zichtbare groep actieve wijkbewoners binnen het informele netwerk, genaamd 'connectors'. Connectors zijn mensen die veel informele contacten onderhouden. Hun sociale vaardigheden zijn goed ontwikkeld en zij verzamelen mensen om zich heen. Connectors spelen een belangrijke rol in het in stand houden van hun netwerkcontacten. Zij kunnen een belangrijke rol vervullen bij het signaleren van vragen en behoeften in hun omgeving. Ze beperken zich niet tot alleen het signaleren van een vraag, maar spelen ook een sturende rol. Hun signalering kan anderen ertoe aanzetten hun gedrag aan te passen. Ze signaleren bovendien 'actief', wat in dit kader betekent: niet alleen 'zien' maar ook 'doen'. Het 'doen' houdt in dat informele netwerken na signalering in actie komen of dat andere informele of formele netwerken er vroegtijdig bij worden betrokken. Hierdoor kan snel de benodigde samenwerking van de grond komen.

Connector: "Bij ons in de straat woont een moeder met vijf kinderen. Ze is sociaal wat minder begaafd. Ik betrek anderen in de straat erbij om haar te helpen. Allemaal doen we wat. Onlangs was haar wasmachine kapot, we hebben er voor haar één gevonden op Marktplaats. Ook proberen we te helpen met de kinderen. Ik maak me wel soms zorgen. Ik heb weleens iets gemeld, maar niet iets terug gehoord. Het zou fijn zijn als ik de buurtwerker zou kennen. Om een klankbord te hebben en iemand die meedenkt als het niet gaat."

Beschrijving (vervolg)

Connectors zijn proactief en sterk verankerd in hun directe omgeving. Hun handelen is zowel vraag- als aanbodgericht. Zij spelen een belangrijke rol als het gaat om het doorbreken van vraag- en handelingsverlegenheid. Bij het leren kennen van iemand en het accepteren van zorg, is de kwaliteit van de relatie doorslaggevend. Dit komt overeen met de bevindingen van Lilian Linders dat individuele hulprelaties vaak hecht en warm van karakter zijn. De onderlinge afhankelijkheid maakt intimiteit mogelijk. En daardoor dat mensen elkaar wel iets durven vragen. Want Lilian Linders constateerde ook dat mensen elkaar niet om hulp durven vragen, waardoor in feite de lamme de blinde helpt.

Passende ondersteuning

Niet altijd komt de relatie met de connector tot stand. Het signaleringsproces is een subjectief proces waarbij identificatie met de ander plaatsvindt. Verslavingsproblematiek en psychische stoornissen kunnen bijvoorbeeld de opbouw van een relatie verhinderen. Dit kan ontstaan door het gevoel van de connector dat de be-

trokken persoon teveel van hem verschilt. Connectors neigen tot achterover leunen wanneer er professionals over de vloer komen. Tegelijkertijd geven zij aan dat hun rol niet dezelfde is als die van een professional. Connectors hebben behoefte aan laagdrempelige informatie en aan toepasbaar advies. Daarnaast willen zij gebruikmaken van semi-informele netwerken, zoals een maatjesproject of een hulpdienst. Hierdoor zijn zij in staat om de eigen grenzen beter te bewaken. Dit komt hun signalerende rol en hun handelingsbereidheid ten goede.

Belangrijk voor connectors is dat het formele netwerk hen erkent in hun informele rol. Anders gezegd: zij zien liever niet dat hun rol geformaliseerd wordt. Het formele netwerk moet aansluiting zoeken bij het informele netwerk zodat er een goed samenspel ontstaat. Zichtbaarheid van het formele netwerk bevordert dit. Een goede illustratie hiervan is dat connectors aangeven dat zij een klankbord nodig hebben: iemand die meedenkt en naast hen staat, en die met hen samenwerkt waar nodig.

Vitale coalities

Vaak wordt gedacht dat de kortdurende en afgebakende inzet van vrijwilligers een meer optimale verhouding tussen informele en formele netwerken vereist. Dit is wel zo, maar het is niet de kern. Het draait veeleer om krachtige, werkzame vormen van samenwerking tussen personen in de alledaagse praktijk. Het sociaal werk bezit veel kennis over de verschillende vormen van informele inzet die mogelijk zijn. Door strakker te werken vanuit de directe leefomgeving kan een fikse bijdrage worden geleverd aan de ontwikkeling van vitale coalities in de wijk. Hierbij is het belangrijk om informele netwerken te ondersteunen zonder de rollen van vrijwilligers te formaliseren. Met als uitgangspunt: informeel wat kan, formeel wat echt nodig is. Het doel is om verbinding te maken tussen wijkbewoners. De connector kan - daar waar het natuurlijk netwerk niet aanwezig is of er niet bij betrokken wordt - een wezenlijke rol vervullen. Het sociaal werk kan connectors ondersteunen en tevens andere wijkbewoners stimuleren tot 'maverick leadership'.

Praktijkonderzoek en Goud Delven

Het onderzoek 'Signalering door informele netwerken' is uitgevoerd door Ina Holtrop in het kader van de opleiding Master Social Work aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Naar aanleiding van dit onderzoek is een project gestart onder de naam 'Goud Delven'. Geïnspireerd door het project Goud Delven in Rotterdam zijn er in Groningen verhalen opgetekend over de interactie tussen informele en formele netwerken. Dit heeft geleid tot een model waarin de werkzame factoren zijn beschreven om als sociaal werker vanuit de sociale zone een inschatting van het formele en informele netwerk te maken. Voor een juiste inschatting zijn twee voorwaarden belangrijk. De eerste heeft betrekking op kenmerken van de sociaal werker en van zijn handelen: analytisch, oplossingsgericht, gespreksvaardig, vraaggericht en zelfbewust. De tweede draait om kennis van en samenwerking met netwerken. Het is belangrijk dat de sociaal werker over voldoende handelingsvrijheid beschikt. Het gaat niet om het volgen van de regels maar om het resultaat. De sociaal werker heeft ruimte nodig om creatief en innovatief te werken om zodoende vitale coalities tot stand te brengen.

Formele inzet is vaak tijdelijk en kent steeds minder mogelijkheden tot langdurige inzet. Vanuit het sociaal werk staat de eigen kracht van de burger centraal waarbij het informeel netwerk zoveel mogelijk wordt ingeschakeld. Iedereen wordt uitgenodigd om mee te doen. Waar nodig wordt er ingezet op het versterken van het informele netwerk. Dit alles voornamelijk vanuit de directe leefomgeving, of - zoals Hans van Ewijk het noemt - de 'sociale zone'. Essentieel hierbij is dat de hulp en ondersteuning niet worden gezocht in concentratie op de stoornis, de beperking of de achterstand, maar in het sociaal functioneren in de directe omgeving. Als het goed is, kent de sociaal werker de haarvaten van de buurt als geen ander en weet hij daarvoor bruggen te slaan tussen mensen en organisaties. Oplossingen kunnen sneller gevonden vanuit de directe leefomgeving, tenminste als daarbij gebruik wordt gemaakt van diverse vormen van informele betrokkenheid in combinatie met formele netwerken. Het gaat om maatwerk en dit vergt nu eenmaal 'fine tuning' in de dagelijkse praktijk van de wijk. /

Connector: "Een man met een zenuwziekte die slecht ter been is en niemand kent in de buurt, moet spullen aan de straat zetten voor grofvuil. Door de huisbezoeken van buurtwerkers zijn twee wijkbewoners gevonden die wel iets willen doen voor andere bewoners. De buurtwerker geeft de telefoonnummers van de hulpvaardige buurtbewoners aan de man. Hij regelt de hulp verder zelf. De buurtbewoners hebben inmiddels regelmatig contact."

Lees meer

Gladwell, M. (2002). *The Tipping Point. How little things can make a big difference*, Boston - New York - London.

Eijken, J., Ewijk van, H., Staatsen, H., (2012). *Samenleven is geen privézaak. Sociaal werk en actief burgerschap*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

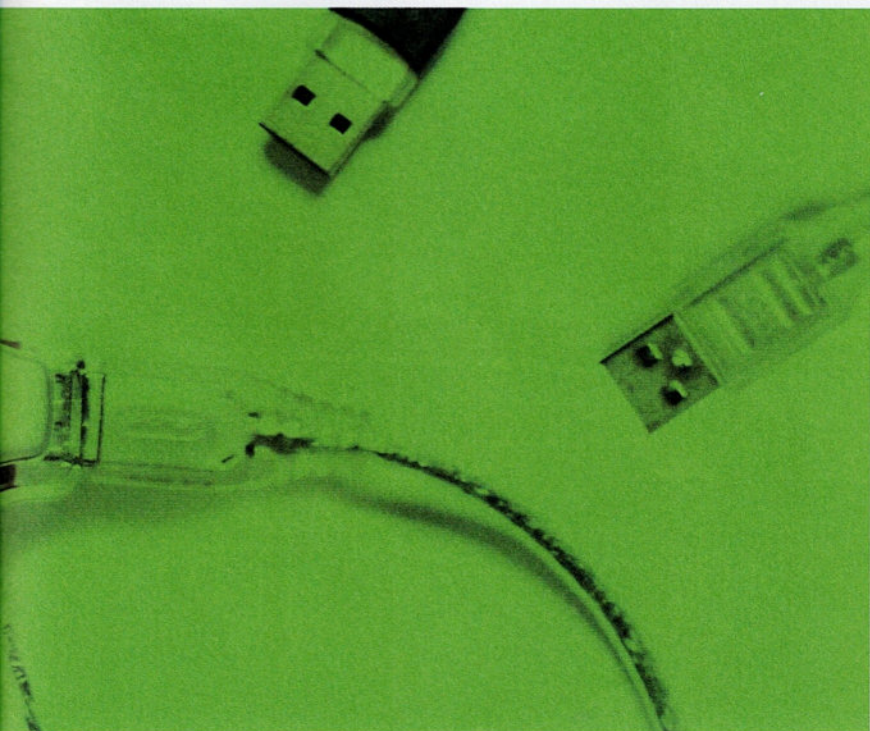
Linders, L., (2009). *De betekenis van nabijheid, een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt*, Den Haag: SDU.

Stokkom Van, B., Toenders N., (2010) *De Sociale Cohesie Voorbij, Actieve burgers in achterstandswijken*, Amsterdam: Pallas Publications.

Ina Holtrop is werkzaam als ketenondersteuner wonen, welzijn en zorg in Groningen en sinds september ook als Lecturer bij Stenden Hogeschool te Leeuwarden.

Deze publicatie is een bewerking van het artikel dat zij schreef bij haar afstuderen: *Fine tuning van het sociaal werk*.

Te downloaden op www.stip-groningen.nl

Een pleidooi

Naar bewoners- welstand nieuwe stijl

Tekst

Flip ten Cate

Fotografie

Flip ten Cate

Ontsierende dakkapel aan de Zeeburgerdijk in Amsterdam

De rijksoverheid voert binnenkort een radicale koerswijziging door in de regels voor bouwen, ruimtelijke ordening en milieu. Met als doel minder bureaucratie. Ook de welstandszorg gaat dan op de schop. Hét moment om te doordenken hoe het eenvoudiger en beter kan. Met particuliere welstandszorg nemen bewonersgroepen of ondernemersverenigingen zelf verantwoordelijkheid voor de ruimtelijke kwaliteit – en dus voor de waarde van de gebouwen. Dat komt de sociale cohesie ten goede en verbreedt het draagvlak voor kwaliteitsbeleid.

Als je in Culemborg uit de trein stapt, bereik je na 150 meter de Nesciohof, rechts naast de Van Eedenlaan. In een met leilindes omsloten binnentuin staat een driehoekige picknicktafel, een kennelijk zelf-gemetseld pizzaoventje en een tuinbank. Is dit achtertuin, of openbaar plantsoen? Geen van beiden: deze voor iedereen toegankelijke hof van Eden wordt collectief door de bewoners van de omliggende woningen beheerd – nogal uniek in Nederland.

De wijk Lanxmeer in Culemborg is een veel-besproken voorbeeld van zelforganisatie door bewoners. Behalve de Nesciohof is er een buurtboerderij, een wijkshoortje, de bewoners hebben samen een boomgaard en ze hebben zelfs hun eigen energiebedrijf. Maar eigen welstandstoezicht hebben ze niet.

Wat in Culemborg en elders opvalt, is het elan, de passie en het plezier waarmee deze zelforganisatie gepaard gaat. Dat contrasteert sterk met het chagrijn dat je voelt opkomen bij bureaucratie, normstellingen, toetsingscriteria en legesnota's. De vraag die in dit artikel aan de orde is: kunnen bevlogen bewoners ook de zorg van de gemeente overnemen voor de gebouwkwaliteit in hun wijk: 'bewoners-welstand'?

Ruimtelijke kwaliteit is eigenlijk geen issue. Iedereen is er voor. Als je de kans krijgt om een

eigen huis te bouwen of verbouwen, dan zal je beslist letten op de toekomstwaarde, ook als er geen commissie over je schouder meekijkt. Maar toch: ruimtelijke kwaliteit ontstaat niet vanzelf. De succesvolste voorbeelden van wijken waarin bewoners onder 'particulier opdrachtgeverschap' hun huis kunnen bouwen, zijn de buurten waar de overheid heldere kaders heeft gesteld: kavelpaspoorten, stedenbouwkundige eisen, welstandseisen. In gebieden zonder randvoorwaarden, zoals een deel van Nesselanden (Rotterdam), wordt de teleurstelling over de smaak van de buurman vertaald in juridische strijd. De optelsom van natte dromen vormt geen ruimtelijke kwaliteit. We beschikken in Nederland over een stelsel van checks and balances dat een minimaal samenhangend kwaliteitsniveau garandeert. Gemeenteraden formuleren ambities voor de omgeving in visies, bestemmingsplannen en welstandsnota's. Adviesteams van experts en burgers assisteren (ver)bouwers om hun plannen optimaal in de omgeving te passen. Die teams zijn flexibel en denken mee met plannenmakers. Maar als het nodig is, beschermen ze bewoners tegen al te drieste plannen die schade zouden kunnen toebrengen aan ons gezamenlijk kostbaar bezit: de kwaliteit van de collectieve omgeving. Dit stelsel van 'welstandszorg' bewaakt de schoonheid én de waarde van Nederland, en doet dat tegen bij-

Traditioneel naast hypermodern in welstandsvrij Roombeek (Enschede)

Particulier opdrachtgeverschap in Nesselande (Rotterdam)

zonder lage kosten: van elke duizend euro die in ons land aan nieuwe gebouwen wordt uitgegeven, gaat momenteel slechts 25 cent naar de garantie van onze omgevingskwaliteit.

Buurtbudget

Maar het stelsel staat onder druk. De successen van de welstandszorg worden, bij gebrek aan objectieve maatstaf, betwijfeld. Voor tal van politici op dereguleringspad blijkt de welstandscommissie een fijn doelwit. Wethouder Fiers van Eindhoven is zo'n politicus. Er stak een storm van protest op toen zij vorig jaar voorstelde de welstandszorg geheel af te schaffen. Van de 400 inspraakreacties was 95% negatief. Dat protest is begrijpelijk, want hoe ergerlijk een negatief welstandsadvies ook mag zijn als het om je eigen bouwplan gaat, het overgrote deel van de bevolking vindt dat de gemeente een taak heeft in het bewaken van de kwaliteit van de gebouwde omgeving¹. Niet omdat men de overheid zo aardig vindt, maar uit welbegrepen eigenbelang. Iedere makelaar bevestigt dat drie dingen de prijs en de verkoopbaarheid van een woning of kantoor bepalen: locatie, locatie, locatie. Meer kwaliteit van woning en woonomgeving betekent een hogere prijs. Zonder welstandszorg komt die kwaliteit in het geding. Natuurlijk moet elke overheid zich in deze tijd afvragen of taken die van oudsher bij de gemeente lagen, daar ook in de toekomst moeten blijven liggen. Maar

als je concludeert dat bewoners en ondernemers voortaan zelf kunnen zorgen voor ruimtelijke kwaliteit, dan moet je dat wel faciliteren. Wanneer de gemeente stopt met het onderhoud van plantsoenen en perken omdat buurtgroepen het zelf beter en goedkoper kunnen, gaat de overdracht van verantwoordelijkheden immers ook gepaard met een buurtbudget, een onderhoudsplan en een set schoffels, harken en snoeischaars.

Bewonerswelstand

De vraag is of de dierbaarheid die bewoners voelen voor hun wijk gecombineerd kan worden met de passie van zelforganisatie tot een nieuw instrument van 'bewonerswelstand'. 'Bewonerswelstand' begint met **een gedeelde visie** van de bewoners op de kwaliteiten van de wijk. Het is niet genoeg om vast te stellen dat de wijk 'aantrekkelijk' is, het gaat om de vraag **wát** de wijk nu zo aantrekkelijk maakt. Zit het 'm in de groene stof-fering, de baksteenarchitectuur met schuine daken, of komt het door de sociale interactie? Een wijkvisie moet je niet overlaten aan experts, want bewoners hebben kennis en emotie die nergens anders te vinden is – maar het boven tafel krijgen van die dierbare kwaliteiten en het trekken van ontwerpconclusies tijdens enthousiaste workshops en buurtexcursies vraagt wel de hulp van een vakman. Een echt gedragen visie stelt voorwaarden aan de wijk waarin met bewonerswelstand wordt geëxperimenteerd: bij voorkeur een wijk met betrokken en actieve eigenaar-bewoners. Op de visie volgt **een strategie** om de gewaardeerde kwaliteiten te behouden. Hoe moet een buurtvereniging omgaan met particuliere bouwinitiatieven? Aanvankelijk zal er zoveel enthousiasme bestaan dat

Een negatief welstandsadvies kan ergerlijk zijn als het om je eigen bouwplan gaat

Particulier opdrachtgeverschap op Steigereiland (Amsterdam)

Pilot in Houten

Onder het motto 'verhoog de waarde van uw huis' overweegt de gemeente Houten in twee wijken binnenkort een pilot te starten met een vorm van bewonerswelstand. Houten heeft de welstandsregels nagenoeg geheel afgeschaft. Alleen bij vastgestelde excessen kan een wanstaltig bouwwerk alsnog worden afgebroken. Voor het overige is de verschijningsvorm van bouwwerken in Houten geheel vrij. De gemeente wil bewoners van de wijken

De Hoven en De Mossen stimuleren om zelf de wijkkwaliteit te benoemen, met geld van het Stimuleringsfonds voor Architectuur en inschakeling van een stedenbouwkundig bureau en communicatie-experts. Ze moeten vastleggen welke verbouwingen de kwaliteit bevorderen en welke echt niet kunnen. En ze moeten het toezicht op de naleving van die regels zelf organiseren – de gemeente is niet van plan daarin registrerend op te treden.

iedereen z'n best doet om verbouwingen te laten aansluiten op de visie. Bewoners zullen elkaar ook stimuleren, natuurlijk. En elke gentleman houdt zich aan de onderlinge afspraken. Maar wat gebeurt er bij conflicten over de vraag hoe bepalend de bewonersvisie is voor de bewoners?

Een Vereniging van Eigenaren in een appartementencomplex heeft het wettelijke recht om bewoners in het gareel te houden. Zo'n 'contract' bestaat er in Nederland niet op wijkniveau. Dat is in Amerika wel anders, waar in *gated communities* privaatrechtelijk letterlijk alles geregeld wordt, tot en met de maximale hoogte van het gras in de voortuin. In Nederland bepaalt de wet echter dat een bouwplan dat voldoet aan de formele regels (bestemmingsplan, bouwbesluit, welstandscriteria², niet geweigerd kan worden, ook niet op grond van ondertekende buurtvereenkomsten.

Kwaliteitsafspraken

Los van de vraag óf met buurtafspraken kwaliteit kan worden afgedwongen, moet je je afvragen of de buurtvereniging zelf de bouwplannen aan de visie moet toetsen. Dat lijkt me een garantie voor een steen door het keukenraam – zeker in buurten waar de sociale verhoudingen gespannen zijn. Het is niet voor niets dat de overheid, als neutrale hoeder van het algemeen belang, altijd die toetsende rol heeft gespeeld.

Het lijkt daarom verstandig dat de bewoners in een wijk met bewonerswelstand daarvoor een externe autoriteit inschakelen. Het is trouwens nog een hele kunst om te beoordelen of het bouwplan van de burens de wijkkwaliteit aantast of juist verhoogt. Je moet dan een tweedimensionale bouwtekening mentaal vertalen in een driedimensionaal beeld en

dat bovendien in de wijkcontext plaatsen – dat vergt ervaring en architectuurkennis.

Wie de kwaliteitsafspraken in de wijkvisie serieus neemt, biedt de visie aan de gemeenteraad aan met het verzoek deze aan te merken als welstandsnota voor de betreffende wijk. En dat gecombineerd met het verzoek om de externe buurtdeskundigen te benoemen als lid van de welstandscommissie: dat eist de wet namelijk. Zo haal je vrijblijvendheid uit het experiment.

Zelforganisatie

Ik hoor u denken, dat lijkt verdacht veel op oude wijn in nieuwe zakken: een welstandsnota, een externe adviescommissie en een toets aan de gezamenlijk geformuleerde kwaliteitseisen. Dat klopt, maar bij 'bewonerswelstand' gaat het om zelforganisatie, waarin de medewerking van de overheid wordt gevraagd. Dat is precies andersom als de situatie waarin de overheid de spelregels bepaalt, en bewoners daar als 'onderdanen' maar naar te handelen hebben. Nu de rijksoverheid en de gemeenten nieuwe manieren zoeken om de bureaucratie te verminderen en tegelijkertijd de ruimtelijke kwaliteit te bewaken, is bewonerswelstand een wenkend alternatief. //

1) Onderzoek van Center Data in opdracht van het ministerie van VROM dd. 2006 en 'klanttevredenheidsonderzoeken' van de Federatie Welstand onder bezoekers van welstandscommissies uit 2007 en 2010 geven aan dat 80 tot 95% van de respondenten welstandszorg belangrijk vinden.

2) Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht, art. 2.10

Flip ten Cate is directeur van de Federatie Welstand, de landelijke vereniging van welstands- en monumentencommissies.

Buurtuinen: goedkoop en procedurevrij sociaal bindmiddel

De tuin bestaat dankzij het contract tussen de gebruiker en de terreineigenaar. Dat kan de gemeente zijn, maar bijvoorbeeld ook een corporatie of private eigenaar. Dat contract is per definitie tijdelijk en kan beëindigd worden. In dat geval verdwijnt de tuin. Dat betekent sloop van de tuin! Maar de tuin kan elders weer tevoorschijn komen!

Tekst

Peter Visschedijk

Fotografie

Peter Visschedijk

Stadsparken, wijkparken, volkstuinten, speeltuinten, ze zijn in er iedere stad; buurtuinten ook... maar *Buurtuinten*? Die zijn er in Nederland nog nauwelijks. Terwijl de condities voor *Buurtuinten* nog nooit zo goed waren als nu! Wat een *Buurtuin* nu precies is, daar gaat dit artikel over.

De 21e eeuw is de eeuw van de globalisering, waarbij steden de haarden van alle activiteit zijn. In het footloose-tijdperk draait de concurrentieslag tussen steden om kwaliteit. En dan vooral ook om de fysieke kwaliteit van de stad. Groen is daarbij onmisbaar. Nieuw groen aanleggen vereist visie en lef van bestuurders, overheden en instituties. Een zekere 'gedoe-factor' lijkt daarbij onvermijdbaar. Bij nieuw groen is die vaak heel voelbaar: groot-geld-gesprekken, plan-plagen, propvolle procedures en tanende tijdslijnen. Nee, dan een *Buurtuin*... Juist in een periode dat stadsbesturen (ook) op groen bezuinigen en nieuw groen nóg verder naar de marge wordt gedrukt, nemen de kansen voor *Buurtuinten* evenredig toe. Ze kosten immers haast niets. Bovendien: *Buurtuinten* vereisen nauwelijks procedures. Ze kunnen in een paar maanden worden gerealiseerd en kunnen als het nodig is weer plaats maken voor iets anders.

Een *Buurtuin* is een groene ruimte in de stad die geschikt is gemaakt voor ontmoetingen tussen bewoners van de buurt waarin de tuin is gesitueerd. De buurtbewoners kunnen in de *Buurtuin* talrijke activiteiten ondernemen, zij

beheren zelf de tuin en zijn daarvoor ook zelf verantwoordelijk. Belangrijk is dat de tuin voor iedereen toegankelijk is. Een ander opvallend kenmerk: de tuin is er in principe tijdelijk! Vroeger of later zal de oorspronkelijk beoogde functie van dat stukje grond worden gerealiseerd. Het kan dus bijvoorbeeld weer bebouwd worden.

De oorsprong

In de jaren zeventig komt in New York, in name Manhattan, te midden van een omvangrijke economische dip met ingrijpende effecten op de vastgoedwereld, een beweging op gang die ongebruikte en verpauperde stukken grond wil veroveren voor de verbetering van de leefomgeving van de buurt. Het zijn eerst kunstenaarscollectieven die de chaos te lijf gaan. De naam Liz Christy is onlosmakelijk verbonden met deze eerste initiatieven, onderdeel van haar green guerrilla acties. De stad neemt deze initiatieven over in de vorm van een Green Thumb programma, aanvankelijk bedoeld om de beweging in toom te houden. Al snel ontbrandt een strijd met burgemeester Guiliani, die ruimte wil houden voor ontwikkelaars. Onder zijn opvolger Bloomberg krijgt de beweging vaste voet aan de grond en al snel zijn er zo'n 750 community

gardens. Het gaat er aanvankelijk om voedsel te produceren, maar later ook om sociale verbanden te smeden en gezamenlijke projecten te beginnen. Zowel de grond als de ideeën worden gemeengoed. Het begin van een *Buurtuin* concept....

De Parijse inspiratie

De Jardins Partagés, gedeelde of gemeenschappelijke tuinen, kwamen in Frankrijk al op in de negentiende eeuw onder de naam Jardins Ouvriers, dat zowel 'arbeiderstuin' als 'werktuin' betekent. Deze tuinen hadden ten doel de arbeider uit het café te houden, maar werden vooral benut om de voedselvoorziening op peil te houden. Men kweekte er groenten en bereikte tegelijkertijd enige sociale samenhang door arbeiders van dezelfde buurt of werkgever met elkaar te laten samenwerken in de tuin.

Na de Tweede Wereldoorlog namen de tuinen een hogere vlucht, vooral in de steden, onder de naam Jardins Familiaux en later Jardins Citoyens. Deze naamgeving zegt ook iets over de ontwikkeling. Hadden de tuinen eerst een naar binnen gerichte rol bij de versterking van het gezinsleven, later werd vooral aangestuurd op versterking van het burgerschap, Citoyenneté.

Beschrijving (vervolg)

Het bijkomend effect was dat het werken in de tuin een minder stigmatiserende functie kreeg. Wel trad er een ander effect op: de praktijk van 'de eigen tuin' ging een meer onderscheidende rol spelen in de relaties tussen burger en overheid: parken voor de rijke burgers, tuinen voor de arbeiders. Inmiddels is er een nieuwe wind gaan waaien. Vooral onder invloed van ontwikkelingen rond stedelijk groen in de Verenigde Staten en Canada heeft het beeld van gezond eten uit eigen tuin, tegenover dat van het industrieel geproduceerd voedsel uit de supermarkt, de overhand gekregen.

Tijdelijk gebruik

Tijdelijkheid van het groene ruimtegebruik en daarnaast de eigen verantwoordelijkheid van de gebruiker, dat zijn de pijlers waar de Jardins Partagés op steunen. Bewoners, geconfronteerd met de dynamiek van het stedelijk ruimtegebruik, kunnen daarop inspelen door zich een deel van hun directe dagelijkse leefomgeving als het ware toe te eigenen, zonder daarbij een claim op de toekomst te leg-

gen. Overheden en grondeigenaren proberen doorgaans de kans op zo'n claim te verkleinen door tijdelijk ruimtegebruik te vermijden.

De Jardins Partagés maken het door de toepassing van tijdelijke gebruikscontracten mogelijk bestuurders en bewoners op dit punt gerust te stellen. *Buurtuin* is een perspectief, waarbij het (tijdelijk) gebruik van de ruimte is geregeld terwijl de flexibiliteit van de stedelijke dynamiek niet in het geding is.

Het voorbeeld van de Parijse Jardins Partagés in Frankrijk blijkt dermate inspirerend dat het in Nederland navolging verdient. Vooral in de steden die zich inspannen om het dagelijks leefklimaat in de woonwijken te verbeteren en de deelname van de bewoners daarbij te stimuleren.

In een groot aantal steden in Nederland is het besef doorgedrongen dat de combinatie van groen in de stad, burgerparticipatie en visie op efficiënt en duurzaam beheer van de openbare ruimte van groot belang is.

In Frankrijk is de rol van buurtbewoners

daarbij illustratief. En de stadsbestuurders en grondeigenaren frustreren dit niet. Sterker nog, waar mogelijk ondersteunen zij dergelijke initiatieven. Voor Nederland zijn de experimenten vooral daar belangrijk waar de grondexploitanten aan zet zijn: soms zijn dat inderdaad ook overheden, net als in Frankrijk, maar ook vaak woningcorporaties en andere grondeigenaren.

Tijdelijk gebruik van de ruimte in de stad is een thema dat vooral vandaag speelt. Het is kenmerkend voor het dilemma waar zowel bewoners als bestuurders van de stad voor staan: de handen vrij houden voor ongekende toekomstige ontwikkelingen en tegelijk zorg dragen voor een duurzaam en aantrekkelijk woonmilieu in de stad van nu. De kunst is om vormen van tijdelijk ruimtegebruik te vinden die ruimte en tijd bieden aan beide typen kwaliteiten. Ook op dit gebied bieden de Jardins Partagés inspiratie.

Nederlandse voorbeelden

Inmiddels zijn ook in Nederland op diverse plaatsen tijdelijk groene plekken ingericht. De Reizende Tuinen in Arnhem,

Waartoe de tijdelijkheid van de Jardin Partagé kan leiden laat het opmerkelijke voorbeeld zien van de Jardin sur le Toit (Daktuin), rue des Haies, Parijs 20ste. Aanvankelijk een klassieke *Buurtuin*, is deze tuin na de bouw van de sportzaal op het terrein onder druk van de buurt aangelegd op het dak van het nieuwe gebouw. De tuin is 800 m² groot, aangelegd door de stad Parijs en de deelgemeente en nu ook weer in beheer bij de buurtvereniging. Tijdelijk betekent hier ook vernieuwing.

Voorbeelden van kostenindicaties

(in de lokale context, prijspeil 2011):

- Grondsuppletie 20 à 25 €/m³
- Grondverzet 20 à 30 €/m³
- Grond afgraven tot 40 cm 10 à 15 €/m³
- Onderzoek bodemkwaliteit € 200,-
- Onderzoek bodemvervuiling € 1.200,-

Dit artikel is gebaseerd op het boekje 'Buurtuin...!', Leren van de Jardins Partagés in Frankrijk' geschreven door Jos Jonkhof, Matthijs Philippa en Peter Visschedijk. In het ruim geïllustreerde boekje worden naast inspirerende voorbeelden ook tips voor toekomstige initiatieven gegeven en is er aandacht voor de juridische inbedding.

Het boekje is te downloaden via <http://edepot.wur.nl/194852>

Een hardcopy is bestellen bij Peter Visschedijk via peter.visschedijk@wur.nl

het project PARK16Hoven in Rotterdam en het project Social Green in Amsterdam Nieuw West zijn allen voorbeelden van een tijdelijke groene bestemming van gronden die wachten op hun bedoelde bestemming.

De eerste *Buurtuin* is in 2010 gestart in het Maastrichtse Kunstkwartier. De buurtbewoners hebben deze zelf aangelegd en onderhouden deze. De tuin, omgedoopt tot Buurtuin6211, is gelegen aan de Capucijnenstraat, naast de leegstaande Brandweerkazerne.

Elke *Buurtuin* heeft een drijvende kracht nodig, in Maastricht is dat Maria Essers.

Zij is de inspirator achter het initiatief voor *Buurtuin6211*. In maart 2010 is de buurt met de opschoning en de beplanting begonnen. Eind mei 2010 is de tuin officieel geopend. De *Buurtuin* is minimaal twee dagdelen per dag openbaar toegankelijk. *Buurtuin6211* wordt druk gebruikt door buurtbewoners, kinderen van de naschoolse opvang, studenten en buitenlandse studenten van de Universiteit van Maastricht. Heel wat bezoekers plukken voor het maken van lekkere gerechten kruiden uit de kruidenspiraal. En dat mag! Daarnaast mag je de tuin ook voor privéfeestjes gebruiken, mits de

rommel maar opgeruimd wordt. En dat lukt aardig!

Buurtuinen, een nog jong fenomeen maar wel een fenomeen dat meteen effect sorteert. In de buurt wordt er onder burens over gepraat: "Laten we zaterdag afpreken in de *Buurtuin*!"

Peter Visschedijk is senior onderzoeker bij Alterra Wageningen UR

Sturen op verbinding

Tekst

Maaïke Jongepier

Fotografie

Peel en Maas,
Bert Spiertz

Om sociaal kapitaal op te bouwen in een zo diverse samenleving als de onze, is de ontwikkeling van cultureel kapitaal een voorwaarde. De sociale professional zou hier nadrukkelijker een rol in moeten spelen.

Tenzij je je het als land kunt veroorloven dat een deel van de inwoners het andere deel niet ziet staan, is professionele sturing op de ontwikkeling van cultureel kapitaal noodzakelijk. Cultureel kapitaal is een voorwaarde voor het uitbreiden van het sociaal kapitaal van burgers. Leren afstemmen op culturele verschillen helpt om bruggen te slaan en nieuwe verbindingen tot stand te brengen. Voor het actief sturen op die verbindingen zijn sociale professionals de meest aangewezen personen. Zeker nu we als burgers, met een terugtrekkende overheid, meer op elkaar zijn aangewezen, betekent niet-sturing een gemiste kans. Niet alleen sociaal, maar ook economisch.

Vermijdingsgedrag

Onlangs werd ik door een ROC-student van de opleiding Sociaal Cultureel Werk benaderd met de vraag hoe ze haar medestudenten kon bewegen zich meer met elkaar te mengen. "De leerlingen worden opgeleid tot sociaal-cultureel werkers, en als je van één groep verwacht dat zij culturen kunnen en willen overbruggen is het wel deze groep." Het steekt haar dat in de klassen op het ROC de allochtone leerlingen aan de ene kant zitten en de 'witten' aan de andere kant. De fysieke indeling blijkt symbool te staan voor de scheiding die leerlingen en docenten ervaren. De student besluit een onderzoek op te zetten onder haar medestudenten en enkele docenten. Navraag middels een enquête en interviews leert dat de meeste leerlingen het wel jammer vinden en het anders zouden willen zien, maar dat dit nu eenmaal niet vanzelf gebeurt.

Opvallend is dat de allochtone leerlingen er minder belang aan hechten om te mengen dan de autochtone leerlingen. Een aantal docenten van de opleiding wordt geconfronteerd met de uitslagen van de enquête en geeft aan dat zij de scheiding in de klassen en tijdens de uitvoering van projecten wel zien, maar vreemd genoeg geeft geen van hen aan er actief iets aan te doen. Ondanks dat ze verbinding als een verrijking aanmerken. Het probleem van vermijding komt dus van twee kanten. Het volgende voorbeeld toont dit eveneens.

Samen en toch apart...

Tijdens een kunst- en cultuurfestival in een Zuid-Hollandse woonwijk wordt begin 2012 een behoefteanalyse gemaakt van de mate waarin bewoners meer verbinding met elkaar zouden willen hebben. De woonwijk is historisch verdeeld in 50 procent voornamelijk witte en 50 procent gekleurde inwoners. De delen zijn gescheiden van elkaar door een fietspad en een winkelcentrum. De opbouwwerker van het buurtcentrum in het midden van de wijk heeft als opdracht om meer verbinding tot stand te brengen tussen de twee delen, maar geeft aan dat hij ervaart dat het een onmogelijke opdracht is. De behoefteanalyse onder de voornamelijk witte bewoners van het festival bevestigt dit. Bijna unaniem geven de witte bewoners aan geen behoefte te hebben aan meer verbinding met hun buren aan de andere kant van het fietspad. Sommigen voegen er aan toe dat ze het gekleurde gedeelte van de wijk niet eens in durven. De angst voor het onbekende en ongetoetste vooroordelen worden als

argumenten aangehaald. Op de vraag of ze dan wel eens negatieve ervaringen hebben gehad, antwoordden de meesten ontkennend.

Moeten we ons hier druk over maken? Op het ROC halen studenten gewoon hun diploma en ook in de Zuid-Hollandse woonwijk leeft iedereen volkomen tevreden langs elkaar heen. Zijn we tenslotte met dit vermijdingsgedrag in onze maatschappij niet een heel eind gekomen? Bovendien: staat het burgers niet vrij om te kiezen met wie zij zich willen verbinden? Uiteraard. Echter, wanneer verbinding hapert omwille van negatieve stereotyperingen, onbegrip, het onderbenutten van kansen of angst om elkaar aan te spreken uit vrees te worden beschuldigd van discriminatie, is sturing wenselijk.

Sociaal kapitaal

Het huidige welzijnsbeleid zet in op een sterker gebruik van sociaal kapitaal van burgers. Met de afnemende overheidsbemoediging op allerlei maatschappelijke vlakken wordt sterker aangedrongen op de verantwoordelijkheid van de burger om ondersteuning uit de eigen omgeving te halen. Als belangrijk middel wordt gewezen op het ontwikkelen van het vermogen van burgers om verbindingen

aan te gaan met hun omgeving. Burgers moeten zoveel mogelijk gestimuleerd worden om hulpvragen eerst in de eigen omgeving op te lossen. Echter, om sociaal kapitaal op te bouwen in een samenleving die zo divers is als de onze, is cultureel kapitaal een voorwaarde. Leren afstemmen op een ander helpt om bruggen te slaan. Alleen: wie zorgt er nu voor dat we gaan beschikken over cultureel kapitaal als het onderwijs het al niet meer oppakt en sociale professionals het onbegonnen werk vinden?

Vermijden kost geld

Als verbinden tussen diverse etnische groepen niet vanzelf gaat, wat moet er dan gebeuren om ervoor te zorgen dat mensen zich met elkaar verbinden? Welke rol kunnen 'sociale professionals' hierbij spelen, hoe kan de verbindende rol explicietier worden gemaakt door te leren van 'best practices' en hoe zijn deze lessen te vervatten in een methodiek? Samen met MOVISIE organiseer ik een kenniskring over dit thema.¹ Aanwezig zijn sociale professionals uit alle delen van het land en vanuit verschillende disciplines. De sociale professionals erkennen dat de burger in veel gevallen nog vooral zit te wachten op de ondersteuning van de overheid. Door de economische crisis zijn vraagstukken rondom integratie of samenwerking tussen interetnische groepen onderaan de politieke agenda gekomen. Echter, het vraagstuk blijft onverminderd voortbestaan. Alle aanwezige sociale professionals beamen de moeilijkheid van het actief sturen op verbinding en de wens naar meer kennis en vaardigheden hieromtrent.

Wantrouwen

Uit wetenschappelijk onderzoek is bekend dat het regelmatige ontmoeten, het creëren van onderlinge gelijkwaardigheid, het opdoen van kennis over elkaar en het werken aan een gemeenschappelijk doel stimulerend werkt. De deelnemers aan de kenniskring beamen dat zij grenzen zien vervagen bij een doel waarin allen belang hebben. Gemeenschappelijke doelen werken verbindend. Evenwel, uit de praktijk blijkt dat – zelfs al worden deze criteria strikt toegepast – verbinding en de bereidheid om samen te werken niet vanzelfsprekend zijn. Zo was ik onlangs aanwezig bij een bewonersbijeenkomst in een wijk in Zoetermeer. De bewoners waren opgeroepen om mee te denken over een wijkplan waarvoor zij de agenda mochten bepalen. Oud, jong, allochtoon en autochtoon was inderdaad aanwezig. Opvallend was dat een aantal allochtone jongeren niet van zich lieten horen. Op mijn vraag aan één van deze jongeren waarom hij zijn mening niet gaf, antwoordde hij:

Krachtige,
professionele sturing
op verbinding is
essentieel

"Deze mensen willen helemaal niet weten wat onze wensen zijn, dus ik zeg niets want dan heb ik het morgen weer gedaan. Wij hebben het hier toch altijd gedaan." De persoon die de bijeenkomst begeleidde, koos ervoor om tijdens de bijeenkomst niets te doen met het onderling wantrouwen en het in kaart brengen van alle verschillende behoeften en belangen van de groepen. Gevolg was dat de jongeren vroegtijdig de bijeenkomst verlieten. Dit voorbeeld laat zien dat verbinding niet automatisch tot stand komt door mensen bij elkaar te brengen rondom een gemeenschappelijk doel.

Het laat tevens zien dat krachtige, professionele sturing op verbinding essentieel is.

Verschillen benoemen

Verschillen bespreekbaar maken, is het motto. Alleen, zo blijkt uit het voorgaande, verschillen zonder sturing leiden eerder tot vermijding. De bekende 'interculturalist' Trompenaars spreekt in zijn 'dilemma model' van het in overeenstemming (verzoening, zegt hij letterlijk) brengen van verschillen.² Naast bewuste her- en erkenning van verschillen gaat het er volgens hem om dat beide partijen samen op zoek gaan naar de meerwaarde van elkaars standpunten. Voorwaarde is wel dat er respect is voor de verschillen en een nieuwsgierigheid om zich in elkaar te verdiepen. Het stimuleren van nieuwsgierigheid en dialoogvaardigheden zijn aan te leren. Maar dit gebeurt niet vanzelf: hier moet op gestuurd worden. Dat het werkt, getuigen enkele verhalen van de sociale professionals uit de kenniskring. Zij zagen houdingen veranderen toen zij buurtbewoners stimuleerden om de tijd te nemen om naar elkaar te luisteren. Ook de ROC-studente ontdekt tijdens de workshops die ze houdt over de segregatie in de klas dat houdingen ten opzichte van elkaar veranderen door verschillen te benoemen en te zoeken naar meerwaarde.

Maaïke Jongepier is werkzaam als senior adviseur bij de Tornakgroep. Binnen de Tornakgroep is zij verantwoordelijk voor de werkmaatschappij Tornak Maatschappelijke Regie. Daarnaast is Maaïke parttime lector Cultural Dynamics aan Hogeschool TIO. Ten slotte werkt zij aan een proefschrift over het stimuleren van interetnisch contact en over de rol van sociale professionals hierin. Voor reacties op dit artikel kunt u contact opnemen met de auteur: maaïke.jongepier@tornakgroep.nl

Leren verbinden tegen eenzaamheid

Het belang van sociaal kapitaal stimuleren door meer te sturen op 'leren afstemmen op elkaar' wordt ook onderstreept bij een steeds groter wordend maatschappelijk probleem in Nederland. Juist in 'witte' buurten, en met name die met de wat hogere inkomensklassen, blijkt eenzaamheid onder ouderen een groeiend probleem. In de hierboven besproken Zuid-Hollandse woonwijk wordt tijdens onderzoek een interessant fenomeen aangetroffen: het witte deel kent veel (verborgen) eenzaamheid, en het zwarte deel juist niet. Sterker nog, een bewoner uit het allochtone deel van de wijk geeft aan: "Geen haar op mijn hoofd om mijn moeder naar een bejaardentehuis te sturen als ze niet meer voor zichzelf kan zorgen. Ze heeft zoveel mensen om zich heen die haar bezoeken en helpen dat ze alleen in haar huis veel beter af is."

Elkaar opzoeken, nieuwsgierigheid stimuleren en behoeften delen lijkt een investering te zijn van niet alleen sociaal, maar ook zeker economisch belang. In tijden van economische crisis en rekening houdend met de toename van de diversiteit in onze samenleving, levert oog voor de harde economische belangen van verbinding krachtige motivatie om sturing hierop ter hand te nemen. /

1) Kenniskring 'burgerkracht in diversiteit', georganiseerd door Movisie en de Tornakgroep. Met behulp van de inbreng van professionals uit sport, onderwijs, politie en buurtwerk wordt in kaart gebracht welke kennis en vaardigheden sociale professionals in huis (moeten) hebben om de verbinding aan te gaan met burgers van alle achtergronden.

2) Trompenaars, F., Woolliams, P., *Marketing across cultures*, 2004. Capstone Wiley, New York

Conferentie

Samenleving Nieuwe Stijl

Aan de 'samenleving nieuwe stijl' moet nog altijd stevig worden gebouwd – juist in wijken en buurten, zowel in steden als in dorpen. Op de conferentie wordt de focus gericht op professionele kwaliteit.

De conferentie heeft het karakter van een zoektocht die wordt uitgevoerd met meerdere partijen. Het gaat daarbij vooral om partijen die verantwoordelijk zijn voor de uitvoerende praktijk, voor de aansturing van professionals en voor de vorming en uitvoering van het lokale beleid.

Specifieke aandacht gaat uit naar kennisverwerving over de professionele werkpraktijk en naar de vergroting van het reflexief vermogen van de professional.

- Wat voor soort vakmanschap is onder de huidige omstandigheden nodig?
- Op welke wijze kan deze professionaliteit het beste worden geleerd en verder ontwikkeld?
- Langs welke lijnen en op welke terreinen kan nieuwe – voor de praktijk – relevante kennis over de professionele praktijk worden ontwikkeld?

Programma in hoofdlijnen

De Conferentie Samenleving Nieuwe Stijl bestaat uit twee – met elkaar samenhangende – delen: een ochtend- en een middaggedeelte. 's Ochtends staat de werkpraktijk centraal, 's middags wordt in meer algemene zin gedebatteerd over de toekomst van samenlevingsopbouw.

In het **ochtendprogramma** gaan deelnemers in *werkplaatsen* op verschillende locaties aan de slag met verschillende vraagstukken rondom professionalisering. Aan wat voor soort professionaliteit is in de praktijk behoefte?

In het **middagprogramma** komen de deelnemers van de verschillende werkplaatsen bijeen op een centrale plaats voor het *plenaire programma*. In de debatten wordt nadrukkelijk een brug geslagen met het ochtendprogramma. Vanuit de optiek van professionele ontwikkeling wordt gereflecteerd op de toekomstige agenda van samenlevingsopbouw. Wat zijn de uitdagingen, welke strategische antwoorden zijn nodig?

Kerngegevens

Datum:	donderdag 6 december 2012
Tijdstip:	9.30 - 17.00 uur
Locatie:	HAN-campus Nijmegen, Kapittelweg 33, 6525 Nijmegen
Inschrijving en informatie:	Het programma is nog in ontwikkeling. In de periode tot aan de conferentie wordt op de website de informatie over het programma voortdurende geactualiseerd. Voor inschrijving en recente informatie: www.movisie.nl

Organisatie:

MOVISIE, MO/samenlevingsopbouw & het nieuwe Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken

Thema: **Nieuwe kennisontwikkeling**

Kennis over de wijk wordt steeds belangrijker. Niet alleen over wat tegenwoordig 'het DNA van de wijk' heet. Ook over de kwaliteit van wijkontwikkeling. Wat werkt wel en wat werkt niet? En vooral: waarom? Naast de academische traditie van wetenschappelijk onderzoek heeft zich een nieuwe praktijk van verzameling en toepassing van kennis ontwikkeld. Enkele ruwe schetsen van relatief nieuwe kennisbronnen.

De wijsheid van de straat

Tekst

Eva Bosch en
Ton van der Pennen

Fotografie

Ton van der Pennen
en Len Blonk

Statistieken zijn niet voldoende om problemen in een wijk te definiëren en aan te pakken. Daarvoor is ook de lokale, alledaagse kennis over de wijk van professionals nodig. Juist met deze 'wijsheid van de straat' kunnen zij inhoud geven aan het activeren van de eigen kracht van burgers.

Het lokale en nationale beleid over maatschappelijke ondersteuning verandert. De 'actieve bewoner' krijgt een steeds belangrijker rol toebedeeld. Dat biedt veel kansen voor het welzijnswerk in de wijk. De opbouwwerker is veelal de verbindende schakel naar 'de actieve bewoner'. Hij of zij heeft door zijn lokale kennis ook een belangrijke rol in de 'wijkteams' die gemeenten nu opzetten, waarin verschillende (welzijns-)organisaties zich samen bezighouden met de sociale problemen en kansen in een wijk.

Actieve burger

De buurt is het werkterrein van de opbouwwerker. Het is een ruimtelijk schaalniveau waarop problemen zichtbaar zijn en waarbinnen vaak (enige) sociale verbanden aanwezig zijn van waaruit mensen geactiveerd kunnen worden. De overheid verwacht daarom veel van buurt- en wijkinitiatieven en kijkt niet in de laatste plaats naar opbouwwerkers om bewoners te stimuleren en te ondersteunen. De laatste jaren is lokale burgerparticipatie (bewonersparticipatie) een nog belangrijker politiek aandachtspunt geworden dan het al was. Getuige bijvoorbeeld het laatste WRR rapport, getiteld 'Vertrouwen in Burgers', dat zich richt op 'kansen en mogelijkheden om de betrokkenheid van burgers te vergroten'. Het ideaal van de 'actieve' bewoner die op eigen initiatief problemen in de eigen leefomgeving of in de maatschappij aanpakt, krijgt een centrale plaats in beleids- en besluitvormingsprocessen. De overheid heeft verschillende

motieven voor het stimuleren van lokaal actief burgerschap, variërend van het versterken van de democratie en het slechten van de kloof tussen burgers en instituties, tot het verkrijgen van draagvlak voor overheidsbeleid en zelfs kostenbesparing.

Sociaal makelaar

Het beroep doen op 'actieve' burgers heeft ook een realiteitswaarde en is geen modieuze beleidsoproep. Meer burgers zijn actief in vrijwilligerswerk en meer initiatieven worden ontplooid door burgers in hun directe leefomgeving. De kracht van deze burgers ligt vaak in hun persoonlijke betrokkenheid bij een probleem dat hen zelf of en/of anderen in hun directe omgeving aangaat. Voor opbouwwerkers en veel andere lokale professionals is het steunen van initiatieven hun core business geworden. Die ondersteuning heeft vaak de vorm van het verbinden van initiatieven met andere initiatieven in de omgeving, om zo efficiency, kennisdeling, sociale cohesie en effectiviteit te bevorderen (onder andere het doorbreken van een 'projectencarrousel'). Voor opbouwwerkers zijn daarbij twee hoofdtaken te onderscheiden: in de eerste plaats bewoners stimuleren en ondersteunen bij bewonersactiviteiten en initiatieven in de buurt, in de tweede plaats het onderling verbinden van deze, vaak door bewoners gedragen initiatieven. Vanwege deze laatste taak krijgt de opbouwwerker steeds vaker de titel 'sociaal makelaar'. Maar zoals een makelaar de buurt moet kennen waar hij zijn huizen verkoopt, geldt dat voor een sociale professional en beleidsmaker nog veel meer. De persoonlijke potenties en belemmeringen van bewoners en de initiatieven en mogelijkheden in de buurt laten zich niet uit centraal verzamelde statistieken lezen en operationaliseren. Hiervoor is juist veel lokale kennis nodig, door Yanow omschreven als de alledaagse maar specialistische en deskundige kennis over lokale condities die uit eigen ervaring ontstaat.

De sociale professional heeft unieke kennis in huis, nu nog naar buiten brengen

Eigen kracht

Een andere verandering in het welzijnswerk zijn de Wijkteams, die nu in verschillende gemeenten gevormd worden. Hierin verknopen organisaties uit het sociale domein, van stichtingen voor opbouwwerk tot kredietbanken, hun inzet en kennis met elkaar. Zij werken intensief samen binnen een omlijnd geografisch gebied. De inzet is hier, naast het afbreken van kokers, dat men elkaars lokale kennis kan gebruiken om meer mogelijkheden te zien voor de specifieke bewoner met een hulpvraag. Niet zelden is de hulpverlening ook activering. De bewoner is niet langer klant/consument van een voorziening, maar wordt in contact gebracht met initiatieven of op kansen gewezen om zelf een initiatief te starten. Dit vraagt opnieuw om veel kennis van de buurt. In de hulpverlening is daarnaast weer meer aandacht, hoewel deze eigenlijk nooit is weggeweest, voor het gebruiken van het eigen sociale netwerk van de 'klant'. De Eigen kracht conferenties zijn hiervan een voorbeeld. Zo zouden mensen hun persoonlijke netwerk moeten kunnen inzetten bij het vinden van werk, hulp bij lichte psychische problemen en zorg. Het gaat er dan voor hulpverleners om

mensen uit het sociale netwerk van de 'klant' te leren kennen, en de beschikbare kennis en kunde van die mensen. Het sociaal kapitaal van de klant wordt in beeld gebracht. Ook hiervoor is brede, lokale kennis nodig van de bewoner met een hulpvraag en zijn omgeving. Sociale professionals, die vaak langdurig in een wijk werken, hebben zicht wat er in een wijk speelt. Zij staan met wijkbewoners zelf in contact om langs die weg lokale kennis te ontwikkelen. Zij kunnen de sociale werkelijkheid begrijpen vanuit het perspectief van de bewoners en vanuit hun kennis en ervaring. Zij hoeven zich in hun handelen niet alleen op het dominante en soms vanzelfsprekend geachte beleidsdiscours te verlaten ('button up probleemdefinitie').

Kengetallen

De lokale kennis van sociale professionals is met name zo nodig omdat beleid nu nog vaak gemaakt wordt met enige afstand tot het probleem. In beleidsdocumenten, vaktijdschriften en populaire berichtgeving valt de term 'probleemwijken' en worden met betrekking tot deze wijken al snel containerbegrippen gehanteerd. Er wordt gesproken over

onveiligheid, criminaliteit, armoede, werkloosheid, interetnische spanningen en het ontbreken van sociale cohesie alsof dit volstrekt eenduidige begrippen zijn. Vervolgens zijn het de gewenste beleidsinterventies en –mogelijkheden die min of meer een eenduidige definitie van de weerbarstige sociale werkelijkheid dwingen (top down probleemdefinities). Wanneer in gesprekken met beleidsmakers de problematische situatie in wijken aan de orde komt, dan is hun eerste reactie veelal: 'Maar dat spreekt toch voor zich?' en 'Daar is iedereen het over eens!' Ter ondersteuning van deze vanzelfsprekendheden wordt dan vaak verwezen naar die objectieve cijfers over de hoge werkloosheid, het aantal allochtonen, de onderhoudstoestand van de woning en woonomgeving en dergelijke. 'De cijfers tonen aan dat...' zo wordt al snel beweerd. Men beroept zich op de kengetallen die door onderzoeksinstituten als het CBS of het SCP op gezette tijden openbaar worden gemaakt en die vaak als geobjectiveerde indicatoren voor de leefbaarheid in deze buurten worden gehanteerd. Rijks- en gemeentelijk beleid wordt vaak gevormd op basis van statistieken over sociaal-demografische

gegevens van 'klanten'. Vanuit het 'new public management' dat in de jaren negentig opgeld deed is het streven naar rationele professionaliteit (zakelijk, kostenbewust, monitoring) nog steeds sterk aanwezig en meetbaarheid vraagt om geaggregeerde cijfers.

Beleidsmakers stellen vaak dat 'iedereen het er wel over eens is', en verwijzen daarmee naar hun collega's met wie ze dagelijks samenwerken. De 'juistheid' van hun eigen opvatting zou blijken uit het feit dat anderen uit 'de eigen kring' er eenzelfde opvatting op nahouden. Het is nodig om ook buiten de eigen groep een breder beeld te krijgen of aangereikt te krijgen op de context en aard van 'problemen'. Lokale welzijnsprofessionals bewegen zich in beide werelden en komen tot een contextueel gegronde probleemkadering. Dat leidt meestal tot andere inzichten, prioriteiten en middelen bij het aanpakken van de problematiek.

Passende strategieën

De lokale professional, de opbouwwerker, maatschappelijk werker, de jeugdzorg medewerker, ze kennen de potenties en problemen van mensen in

hun omgeving en hebben de professionele kennis om daarbij passende strategieën in te zetten. Juist zij kunnen daardoor werkelijk inhoud geven aan het huidige beleidsstreven naar 'actief burgerschap' en het activeren van de eigen kracht van bewoners en hun sociale netwerk. Activering geeft mensen vaardigheden, invloed en zelfvertrouwen, en is daarom een groot goed. Maar de problemen van bewoners van achterstandswijken lossen zich uiteraard in veel gevallen niet (geheel) op door alleen actief burgerschap en het inzetten van het eigen sociaal kapitaal.

Professioneel welzijnswerk blijft hard nodig. Ook mag de politieke dimensie van welzijnswerk niet uit het oog worden verloren. De hoogtijdagen van het 'Bouwen voor de Buurt' zullen niet terugkomen. Toen had de opbouwwerker een duidelijke taak in het onderzoeken van de wensen en problemen van bewoners en het (helpen) communiceren daarvan naar de partijen die beslisten. De opbouwwerker benoemde de machtsongelijkheid in de samenleving om de leefsituatie in 'achterstandswijken' te verbeteren. Die rol lijkt een beetje onder te sneeuwen nu de kracht vooral in de eigen kring of uit het individu wordt gezocht en vaak ook gevonden. Het is echter zaak zicht te blijven houden op zowel de kracht van het individu, als op zijn kansen vanuit de structuur van de samenleving. De sociale professional opererend in de wijk heeft de professionele én lokale kennis om beiden te zien.

Alledaagse kennis benutten

De conclusie luidt: lokale welzijnsprofessionals kunnen het verschil maken bij het definiëren van problemen en de aanpak in achterstandswijken. Statistieken zijn niet voldoende om passende probleemdefinities te maken en oplossingen te vinden. De 'stille pijn' achter de voordeur en de geuite lokale protesten vragen om lokale kennis. Soms hebben professionals nog te veel gêne om deze kennis 'van alledag' in te brengen en te operationaliseren en voelen dat zij zich nog te sterk moeten baseren op cijfers van de grote

kennisinstituten. Daar is de 'waarheid' van afkomstig; daar wordt gemeten en dat is ten slotte toch weten? We willen de professionals vragen deze bescheidenheid af te leggen, om de cijfermatige werkelijkheid te ontmythologiseren en hun eigen inzicht in de wijk optimaal te benutten. Zeker nu de bestuurlijke aandacht voor het werk groeit, moeten zij deze schroom afwerpen. /

Lees meer

Pennen, T. van de (1998) 'De opbouwwerker als mythe-jager'. In: MO/Samenlevingsopbouw, februarinummer, p. 3-7

Pennen, T. van de (1998) 'De opbouwwerker als mythe-jager'. In: MO/Samenlevingsopbouw nr.1, p. 154-155

Hilhorst, P. (2012) 'Sociale veerkracht als vangnet'. In: Jos Tendijkck (red): Denkend aan Burgerkracht. Amsterdam: Buurtalliantie

Boer, N. de & Lans, J. van der (2011) 'Burgerkracht – er is geen weg terug'. In: Tijdschrift voor de sociale sector nr. 9

Yanow, D. (2004) 'Translating Local Knowledge at Organizational Peripheries'. In: British Journal of Management, nr. 15, p. S9-S25

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012) 'Vertrouwen in Burgers'. Den Haag: WRR

Eva Bosch & Ton van der Pennen zijn verbonden aan het onderzoeksinstituut OTB van de Technische Universiteit Delft

Dagelijkse kennis nodig over stad en wijk

Er is niet zozeer behoefte aan meer kennis, maar vooral aan andere kennis over wijkontwikkeling. Door de onzekerheid over de toekomst moeten we meer kijken naar de praktijk van alledag. Hier ligt een kans voor de hogescholen die met praktijkgericht onderzoek door lectoraten meer precisie in het debat en de beleidsaanpak kunnen bewerkstelligen.

De stad is van oudsher een plaats van komen en gaan. Het is een plaats van hoop op sociale stijging. Maar sociale stijging lukt niet iedereen. In de stad zijn er scherpe contrasten tussen arm en rijk. Nu de stad meer en meer een gebruikelijke woonplaats is van veel mensen, zien we flinke opgaven op het economische, ecologische en sociale vlak. In economische zin is de stad een belangrijke plek van productie, van innovatie, van kennis en waardetoevoeging. De stad staat in verbinding met internationale netwerken met een stroom van goederen, kennis en mensen. In de stad komen hoog- en laagwaardige economie bijeen, zijn formele en informele economie en regionale en wijk economie te vinden. Maar deze soorten van economie staan lang niet altijd in verbinding met elkaar. Er is een verbindingstekort.

Ook is er een grote opgave voor de steden op het vlak van duurzaamheid. Er zijn grote ecologische opgaven op het vlak van klimaat en water (zeespiegel, waterberging, hitte-eilanden), energie (CO₂-neutraal, duurzaam bouwen), afval (hergebruik), mobiliteit. Duurzaamheid kan alleen bereikt worden in een verbinding tussen de ecologische, economische en sociaal-culturele opgaven.

En niet in het minst is er de sociale opgave van de stad. Maakt de stad zijn emancipatiefunctie waar, zijn er barrières voor sociale stijging? Hoe verloopt het dagelijks samenleven tussen individuen en groepen in de stad, zijn er ontmoetingen, wrijvingen? Kan gesproken worden van een rechtvaardige stad (just city)?

Drie kennisvragen

Zeker drie vragen dringen zich op bij het werken aan deze opgaven: over onzekerheid, over het schaalniveau van de problematiek en over de maakbaarheid van de stad. Bewoners, maat-

Tekst

Vincent Smit

Fotografie

Klaas Fopma/HH

schappelijke instellingen, gemeenten kampen met onzekerheid: over hun eigen rol, over die van anderen, over de toekomst. Gesproken wordt van een 'vloeibare samenleving' (Zygmunt Bauman) en een 'improvisatiemaatschappij' (Hans Boutellier). Jarenlang werd er zekerheid verschaft door de zuilen. Op materieel vlak is veel zekerheid georganiseerd door arrangementen van de staat. Met de globalisering heeft het Angelsaksische model van marktwerking verder voet aan de grond gekregen. Trefwoorden zijn effectiviteit, efficiency, meritocratie, keuzevrijheid en eigen verantwoordelijkheid. Maar niet iedereen heeft genoeg eigen sociaal kapitaal om mee te gaan in de meritocratie. Zo kan de scheidslijn in de bevolking groeien tussen hoog- en laagopgeleiden, tussen kosmopolitisch en lokaal georiënteerde burgers.

Ook is de kwestie van het relevante schaalniveau aan de orde: welk thema vergt een aanpak op individueel, buurt-, wijk- of stads-, dan wel regionaal niveau? In de laatste jaren wordt (niet voor het eerst) veel probleem- en oplossingsenergie aan het niveau van de wijk gekoppeld. De wijk is wel een vindplaats van maatschappelijke problemen, maar lang niet altijd geschikt als oplossingskader.

En er zijn veel vragen die betrekking hebben op maakbaarheid en sturing. De rolopvatting en de taakin-vulling van veel partijen staan ter discussie. De sterke sturing van overheidswege is niet meer aanwezig. Groot-schalige masterplannen van enkele jaren geleden blijven hangen in de ontwerpfase omdat de uitvoering ervan niet haalbaar blijkt te zijn. Veel wordt verwacht van eigen verantwoordelijkheid van mensen en van de civil society. Nieuwe vormen van burgerparticipatie en van welzijn-nieuwe-stijl worden beproefd. Intussen zitten maatschappelijke instellingen ingeklemd tussen staat en markt en tussen staat en burger.

Hogescholen

Partner in onderzoek

De hogescholen hebben de wet-telijke taak om naast onderwijs te verzorgen ook onderzoek te verrichten. De lectoraten die zich de laatste tien jaar aan de hogescholen hebben gevestigd, zijn kleine onderzoekseenheden met een lector en enkele docent-onderzoekers die een programma van praktijkgericht onderzoek uitvoeren. Steeds wordt gezocht naar de mogelijkheid om studenten deeltaken in het onderzoek te laten doen. In het onderzoek wordt een praktische vraagstelling gekoppeld aan een conceptuele vraag. Op deze wijze kan verdieping en innovatie worden bereikt.

Lectoraten zijn onafhankelijk en willen ook deze attitude bij het doen van onderzoek sterker in de hogeschoolpraktijk verankeren. Er is dringend behoefte aan dagelijkse kennis over de stad en de wijk. De hogescholen en de lectoraten kunnen hieraan bijdragen en daarbij profiteren van de nabijheid (problemen op loopafstand) en van de praktijkgerichtheid. Zo kunnen lectoraten een eigen plek hebben in het 'onderzoeklandschap' en een toegevoegde waarde hebben met niet meer maar met andere kennis.

Het oude, beperkte model van kennis verwerven en verspreiden past niet meer

Een voorbeeld

Onderzoek naar jongeren

Het lectoraat Grootstedelijke Ontwikkeling van de Haagse Hogeschool deed onderzoek naar de leefwereld van jongeren in de Haagse Schilderswijk. In deze wijk wonen ruim 10.000 jongeren. Er zijn veel organisaties bezig met jongerenbeleid: scholen, buurthuizen, politie, welzijnswerk. Zo'n 32 hogeschoolstudenten kregen de opdracht enkele jongeren uit de wijk meerdere malen te interviewen. Twee docent-onderzoekers hebben op basis van dit materiaal het rapport *Jong spreekt jong* geschreven. Hierin komen de jongeren niet als cliënt, leerling of hangjongere

aan het woord maar als personen die hun weg zoeken in een woonmilieu met veel stress op school, straat en thuis. Veel jongeren groeien op in armoede en zijn gemotiveerd om vooruit te komen. Er wordt een inkijk geboden in de opvattingen en afwegingen van de jongeren zelf. De situatie is niet zwart en is niet wit. Er is veel potentie en er is een sterke ambitie om vooruit te komen. Maar er zijn ook veel valkuilen (armoede, kloof jongeren – ouders, zich onbegrepen voelen) die opgroeien in de wijk tot een lastig verhaal maken. Bij de presentatie van dit rapport bleek

dat het beeld herkend werd door de gemeenten en de maatschappelijke instellingen in de wijk. Ook werd duidelijk dat zo'n type van rapport niet vanuit deze kokers kon komen. Deze zijn gebonden aan een eigen 'frame' (beleid/politiek – gemeenten of doelgroepen/interventies – instellingen). Het is gewoon heel moeilijk voor partijen die in de wijk 'bezig zijn' om een open en nieuwsgierige vraagstelling te ontwikkelen.

Andere kennis nodig

In de context van deze opgaven en deze drie vragen is de rol van kennis veranderd. We zijn lang gewend geweest aan een model waarin kennis wordt verzameld en bewerkt, waarna deze wordt doorgegeven aan professionals en aan beleidsmakers. Deze gaan vervolgens met meer kennis en betere methoden het veld in en kunnen dan betere beslissingen nemen. Maar dit oude, beperkte model past niet meer: het aantal variabelen is te groot, partijen laten zich ook door andere factoren dan kennis leiden, de onvoorspelbaarheid is een gegeven. We moeten daarom niet zozeer naar meer kennis, maar ook naar andere kennis op zoek. We moeten meer inzicht verkrijgen in de gedragingen, de keuzes en de praktijken van partijen in de wijk en de stad.

Helaas zien we vaak dat beleidsconcepten over kansen en problemen lijden aan grofmazigheid en generalisaties. Soms lijkt er wel een desinteresse voor precisie te bestaan en juist een voorkeur voor afstandelijke observaties. Maar met snel gevormde oordelen en vooroordelen over wat goed en niet goed gaat in de stad schieten we niet veel op.

Soms lijkt er wel een desinteresse voor precisie te bestaan

We moeten de algemene kennis van grotestadsvraagstukken voorbij en meer precies gaan kijken wat er in de stad gebeurt en hoe dit gaat. Dit is in principe dichtbij huis: de buurt, de wijk, de instelling, de professionals ter plekke. Inzichten uit deze wereld kunnen daarna verbonden worden met kennis en onderzoek op een hoger schaalniveau. //

Vincent Smit is lector grootstedelijke ontwikkeling aan de Haagse Hogeschool. E-mail: v.j.m.smit@hhs.nl

Lees meer

D. Lammers en W. Reith, *Jong spreekt jong. Het leven van jongeren in de Schilderswijk*. Haagse Hogeschool, lectoraat grootstedelijke Ontwikkeling, 2012.

V. Smit, *De stad heeft nieuwe maakbaarheid nodig*. In: G. Walraven en C.J. Pen (red.), *Van de maakbare naar de lerende stad. De praktijkgerichte bijdrage van lectoraten*. Garant, 2011.

Profielschets van vier kleinschalige particuliere onderzoeksbureaus die zich bezighouden met wijkontwikkeling. Hoe verschillend ook in werkwijze en aanbod, betrokken bij de wijk voelen ze zich allemaal.

Tekst

Frans van der Heijden

De particuliere markt van kennisbureaus

In een permanent veranderend werkveld moet de professional zich staande houden. En meer dan dat: hij moet zich manifesteren als een vakman. Gewapend met actuele en bruikbare kennis over de wijk.

Kwalitatief goede kennis legt een steeds zwaarder gewicht in de schaal. Kennis in velerlei opzichten: over bevolkings-samenstelling, leefstijlen, sociale processen en beleidsinterventies, maar ook over de geschiedenis en de identiteit van een specifieke wijk. En niet te vergeten: er moet inzicht worden verschaft in de resultaten van - gepleegde en toekomstige - professionele - investeringen.

Hedendaagse kennis heeft een hoge omloopsnelheid. Tegelijkertijd tijd moet ze een hoge gebruikswaarde hebben. Nauwkeurigheid en toepasbaarheid zijn belangrijk. Voordeel – maar ook nadeel – is dat het aantal kennisbronnen waaruit geput kan worden zeer omvangrijk is. Bovendien: het soort kennis dat nodig is om te doorgronden wat in een wijk gebeurt, en vooral om te vatten wat wel en wat niet werkt, is niet zomaar voorhanden. Professionals in de wijk moeten daarom slim met de hulpbronnen van kennis omgaan. En ook de minder voor de hand liggende bronnen benutten. Want die kunnen interessant zijn.

De afgelopen jaren is een uitgebreide markt aan nieuwe onderzoeksbureaus ontstaan. Deze werken veelal commercieel en in opdracht. De onderlinge verschillen zijn groot. In meerdere opzichten: er is een grote diversiteit met betrekking tot schaalgrootte, strategische missie, onderzoeksmethodiek, prijs, looptijd en flexibiliteit. Ook in benaderingswijze bestaan grote verschillen.

Professionals kunnen veel aan die bureaus hebben. Ironisch geformuleerd: die bureaus lijken zelf op een soort (tijdelijke) wijkprofessional. Hun inbreng is situationeel: ze worden in de ene en dan weer in de andere wijk ingezet, meestal voor een afgebakende periode. Hoe deze particuliere bureaus opereren en welke meerwaarde zij te bieden hebben, is interessant voor professionals en beleidsmakers.

In de hier geportretteerde bureaus richten we de focus op de wat kleinschaliger, netwerkachtige bureaus (vaak werkend met zzp'ers en freelancers) die zich expliciet met wijkontwikkeling bezig houden. Zij zijn vaardig in het samenwerken met bewoners en professionals. De door ons geselecteerde bureaus combineren meer studieuze vormen van onderzoek en kennisverwerving met meer actieve vormen van kennisinzet en zelfs met advisering en begeleiding.

Kennis als een middel tot verandering in de wijk

Gemeenschappelijk kenmerk is ook: ze hebben allemaal wat met de wijk. De wijk moet er beter van worden. Kennis is een middel tot verandering. Maar de aard van het engagement verschilt. De één kiest nadrukkelijk voor de bewoner, ook de moeilijk bereikbare groepen, en wil aansluiten bij wat deze aan keuzes maakt. De ander kiest voor een brugfunctie tussen partijen en belangen: met kennis en onderzoek helpen de neuzen dezelfde kant uit te krijgen. Weer een ander kiest voor wisselwerking tussen kennis van onderop, van verschillende groepen bewoners, en 'van bovenaf', van beleidsmakers, bestuurders en ondernemers.

Redactie

Een leerzame rondgang langs vier verschillende soorten bureaus.

Cailin Partners

met groen verstand naar duurzaamheid

“Onze passie is het werken aan een duurzame samenleving”, meldt de website van Cailin Partners. Het bureau ondersteunt daarbij overheden en maatschappelijke organisaties, maar richt zich ook op wijken en hun bewoners. Bijvoorbeeld: met groenprojecten die contacten en cohesie in de buurt bevorderen. Voor Bowine Wijffels, één van de partners, spreekt die buurtgerichtheid vanzelf: “Duurzaamheid begint bij mensen, dus bij hun woonomgeving. Ons fascineert wat daar wenselijk én mogelijk is.” Zo werkte Cailin in het VROM-project ‘Buitenruimte voor Contact’ aan groene ontmoetingsplekken, die volgens het bureau een positief effect hebben op het sociale klimaat. In aandachtswijken kan gezamenlijk ontworpen en aangelegd groen bijdragen aan integratie. Met de nadruk op gezamenlijk: “Werken aan zo’n wijk vraagt om participatie maar meer nog om co-creatie, dat is voor ons essentieel in duurzame ontwikkeling.” Dat bewoners actief bijdragen aan hun eigen leefomgeving, vindt Wijffels net zo logisch als dat – andersom – de gemeente en organisaties zich betrokken tonen bij initiatieven vanuit de wijk. “Belangrijk is om mensen persoonlijk te spreken en met goede ideeën ook direct iets te doen. Bewonersclubs, wijkprofessionals, corporaties, de gemeente: alle partners in ‘duurzaam en groen’ kunnen bij Cailin terecht voor advies en procesbegeleiding. “Wij brengen diverse belangen samen in een eindbeeld waarin alle partijen zich kunnen vinden. Participatie is wat ons betreft geen kwestie van ‘iedereen praat over alles mee en mag alles zeggen’ – er gelden ook regels van respectvolle omgang en je inleven in andermans standpunt.”

Als meer groen leidt tot duurzamer contact tussen bewoners, ontstaan er vaak ook andere wijkinitiatieven, constateert Bowine Wijffels. “Burgers nemen steeds meer zelf het voortouw. Op ons vakgebied zien we hen eigen groenactiviteiten ontplooiën (schoolpleinen, buitenruimten bij BSO) maar ook projecten rondom biodiversiteit, stadslandbouw en energieopwekking. Wij verwachten

Cailin Partners

Opricht in:	2000
Medewerkers:	2 partners, nauwe samenwerking met freelancers in de ‘Cailin-kring’
Werkvelden:	Duurzame ontwikkeling, Strategie en Beleidsadvies, Participatie in het groen, Natuur en gezondheid, Communicatie
Opdrachtgevers:	Overheden, milieudiensten, GGD’s, maatschappelijke organisaties
Recente projecten:	Landelijk Programma Natuur- en Milieu Educatie, Biodiversiteit in twee wijken
Enige publicaties:	‘Verbinden met vertrouwen’ (medeauteur: Bowine Wijffels)
Internet:	www.cailinpartners.nl

daarbij met onze expertise nog de nodige ondersteuning te kunnen bieden.” In hoeverre is kennisdeling voor een commercieel bureau als Cailin óók een doel? Het antwoord is stellig. Veel van de opdrachten komen vanuit de overheid, en de partners vinden dat kennis die met gemeenschapsgeld ontwikkeld wordt ook voor iedereen toegankelijk moet zijn. “Dus delen wij die kennis via onze eigen site én de websites van opdrachtgevers, en via workshops – maar natuurlijk ook in onze advisering aan verschillende partijen.”

De Rode Wouw

kennis in dienst van de locals

Wij gaan altijd uit van het geleefde leven in een wijk of op straat, met de eerlijkheid en rauwheid die dat meebrengt'. Aldus de website van expertisecentrum en 'participatiehuis' de Rode Wouw. Wat betekent dat voor de werkwijze van bureaupartners Joop Hofman en Bert van der Ploeg? "In de wijk speelt zich het echte leven af, bewoners zijn daar zeven dagen in de week. Hun geluk en welbevinden wordt voor 90 procent door de buurt bepaald. Dus dat moet ook altijd het uitgangspunt zijn. Bewoners moeten zelf hun agenda kunnen bepalen, wat ze belangrijk vinden en wat niet. Wij zijn volgend, helpen het vormgeven." Wat de Rode Wouw fascineert, zijn de processen en bijzondere bewoners die elke buurt uniek maken. "Onze energie komt deels voort uit de vrijheid die wij nemen om van de bewonerswereld uit te gaan. Dat is een pluspunt ten opzichte van gevestigde instituten en professionals, die vanuit hun zelfgemaakte systeemwereld (moeten) handelen. Wij gebruiken onze kennis en kunde om bewoners in staat te stellen zo goed mogelijk hun agenda te realiseren. Voor ons is dat een basisvoorwaarde voor burgerparticipatie: wij kunnen alleen iets toevoegen als bewoners dat zelf willen."

De benodigde expertise haalt de Rode Wouw uit de eigen praktijk. Het bureau levert bijvoorbeeld projectleiderschap voor sociale programma's in Vogelaarwijken. "Die programma's komen tot stand met en door bewoners; de professionals sluiten waar nodig aan. In principe werken wij altijd met de lokale wijkprofessionals en vrijwilligers, omdat we nieuw opgedane kennis en ervaring ook ter plekke willen borgen. Dus in wezen trainen we hen continue op the job en spijkeren we ze bij in nieuwe inzichten en methodieken."

Een methode is overigens nooit leidend, stellen de partners, wel de lokale situatie. Elke opdracht is maatwerk, dus gebruik je ook altijd een op maat gemaakte variant. "Hiervoor vergelijk je de plek waar resultaten behaald zijn met wat je weet van je eigen gebied: de processen, kansen en problemen."

De Rode Wouw investeert veel (onbetaalde) tijd in overdracht van kennis. Zo geeft het bureau gratis workshops aan bewoners en houdt het low budgetdagen voor opbouwwerkers. "Verder is al onze kennis vrij toegankelijk, op het internet of via ons. Beschermen van ons intellectuele eigendom vinden we zonde van de energie. Bovendien mag niemand stilstaan op dit dynamische werkveld, want dan raak je achterop."

Rode Wouw

Oprichting in:	2008 (samenwerking partners sinds 2001)
Medewerkers:	2 vaste partners, netwerkorganisatie
Werkvelden:	Burgerparticipatie, Bewonersbudgetten, Sociale gebiedsontwikkeling
Opdrachtgevers:	Overheden, woningcorporaties, welzijnsstichtingen, particulieren
Recente projecten:	Ontwerp participatievorm Rotterdam Woonstad (innovatieprijs KWH-i-Opener 2012), Visieontwikkeling Gebiedsgericht werken
Enige publicaties:	'Nederland op weg naar de burgerbegroting', 'Bewonersbudgetten, wat schuift het?'
Internet:	www.rodewouw.nl

Bureau Wijkwiskunde

de cijfers worden weer mensen

Wiskunde... Veel mensen denken dan aan droge cijfers, platte figuren en kille formules. Maar bureau Wijkwiskunde richt zich wel degelijk op de levende wereld, in al zijn dimensies. Om 'vanuit verrassende invalshoeken creatieve en innovatieve oplossingen te zoeken voor sociaal-maatschappelijke en ruimtelijke vraagstukken', zoals de website het stelt. Aan de basis ligt vaak antropologisch onderzoek, dus sterk vanuit de mens gedacht. Maar tegelijk is er inderdaad

een haast mathematische benadering. Feye van Olden, die samen met Merlijn Michon het bureau drijft, legt uit hoe het werkt. "Als antropologen, getraind in objectief blijven, gaan wij bijna op een naïeve manier de wijk in. We vragen alles, ook al komt iets nog zo bekend voor: wat is dat en waar dient het voor? Zo begrijp je hoe anderen ernaar kijken. We proberen alles vanuit elk standpunt te benaderen. Een bewoner is geneigd vooral naar zijn eigen buurtje te kijken, heeft weinig oog voor het grotere geheel. En voor de ambtenaar is het andersom: hij kent de (fysieke) details niet van een plek, de gevoelens die er leven."

Behalve 'van onder' (bewoners) en 'van boven' (beleid) bezien de wijkwiskundigen een leefomgeving ook 'vanaf de zijkant': vanuit andere onderzoeken of wijkvoorbeelden. Daarnaast kijken zij vanuit verschillende tijden, schaalniveaus en pijlers: sociaal, economisch, fysiek, cultureel. "Zo verzamelen we een heleboel gegevens die we als puzzelstukjes in elkaar schuiven tot een inzichtelijk geheel. Wat leeft er waar? En hoe was dat? Wat speelt er volgens de bewoners en wat vindt de politie of die winkelier? Waar liggen verbindingen en kansen? Via deze 'wijkwiskundige' kaart leert de ambtenaar eens door de bril van de bewoner kijken, de bewoner door de ogen van de onderzoeker, de onderzoeker door die van de woningcorporatie, et cetera. Wat wil iedereen, wat weet iedereen, wat kan iedereen – en hoe komen we tot de som $1+1=3$?"

Zo wordt gezamenlijk gewerkt aan toegespitste oplossingen voor problemen én aan het polijsten van ruwe parels in een buurt. "Ons bureau fungeert als brug. Bewoners voelen zich gehoord en kunnen laten zien waartoe zij in staat zijn, al bereikt hebben en graag nog willen. En andere partijen – de gemeente, corporaties et cetera – weten door ons onderzoek en onze bemiddeling beter wat hen te doen staat. De cijfers zijn weer mensen geworden."

Bureau Wijkwiskunde

Opgericht in:	2009
Medewerkers:	2 vaste partners/onderzoekers, samenwerking met freelancers en studenten
Werkvelden:	Identiteit en imago van wijken, Leefbaarheid en sociale cohesie, Architectuur
Opdrachtgevers:	Gemeenten/stadsdelen, woningcorporaties, Rijksbouwmeester, bewonersgroepen
Recente projecten:	Onderzoek gebruikers plein, diversiteitsonderzoek, onderzoek fietsgebruik
Enige publicaties:	Onderzoeksrapport Makassarplein, tweedelige publicatie over Stationsbuurt Den Haag
Internet:	www.wijkwiskunde.nl

Bureau Labyrinth

op eigen kracht naar een uitweg

Labyrinth Onderzoek & Advies kijkt naar een wijk als een 'logische, behapbare schaal voor samenwerking' – tussen bewoners, ondernemers, organisaties. In dat opzicht ziet het bureau veel potentie in het ontwikkelen van de wijkeconomie. Directeur Nathan Rozema: "Uitgaan van de gezonde belangen in een wijk om vooruit te komen – meer klandizie, meer werk, opleidingskansen. Een goede wijkeconomie is ook pure noodzaak omdat het eigen kracht geeft: het enige wat duurzaam is. Subsidies houden op, het welzijnswerk wordt uitgehouden... Geld- en energiestromen zullen door de buurt zelf moeten worden gegenereerd."

Voor Labyrinth spreekt het voor zich dat je de bewoners en (andere) gebruikers van een wijk bij je onderzoek betreft. Zij kennen immers als geen ander hun eigen directe omgeving? Toch deelt niet iedereen die visie, ervaart Rozema. "Vreemd genoeg hebben wij opdrachten soms niet gekregen vanwege onze overtuiging dat die betrokkenheid de plannenmakerij ten goede komt. Er zijn opdrachtgevers die bang zijn dat je daardoor te veel losmaakt. Terwijl je anders juist het risico loopt dat mensen in de wijk later de haken in het zand gaan zetten. Bewoners worden vaak onderschat, ze hebben intuïtief heel goed door als er een voorgekookt plan wordt gepresenteerd."

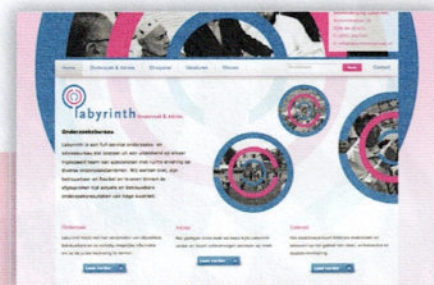
Mensen betrekken is in wezen heel simpel, vindt men bij Labyrinth. Je stapt op ze af en gaat in gesprek, onbevangen en zonder verborgen agenda's. "We leggen uit dat we graag van hun kennis en hulp gebruikmaken, vragen naar hun mening: 'Dit is het onderwerp, hoe denken jullie erover, wat vinden jullie belangrijk?'" Om ook migrantengroepen te bereiken, die door taalproblemen of culturele barrières vaak amper in beeld komen bij onderzoek, zet Labyrinth een 'Etnopanel' in: een gespecialiseerd multicultureel interviewteam. Naast Arabisch, Tamazight (Berbers) en Turks beheersen leden ook minder gangbare talen. In de methodiek draait het vooral om face-to-facecontact. "Door niet-begrepen

vragenlijsten ontbreekt het zicht op pakweg een derde van de grotestadsbevolking."

Volgens Nathan Rozema gaapt er een kloof tussen kennisinstellingen en de praktijk. "In hoeverre werken zij vanuit een vraag, kennen zij de klant? Er is vooral behoefte aan toepasbare kennis, maar die is nu juist zo lastig te ontwikkelen als je niet in de praktijk staat. Congressen kunnen voor de nodige uitwisseling zorgen, maar dan moet je wel professionals met bewoners en ondernemers mixen. Nu is het te vaak nog 'ons kent ons'."

Labyrinth Onderzoek & Advies

Oprichting in:	2003
Medewerkers:	10 vast en 40 interviewers (projectbasis)
Werkvelden:	Wijkeconomie, Retail, Wonen, Welzijn, Zorg, Leefbaarheid, Sociale cohesie
Opdrachtgevers:	Overheden, profit en non-profit, woningcorporaties
Recente projecten:	Woonwensenonderzoek, campagne inbraakpreventie, mobiliteitsonderzoek
Enige publicaties:	Eindrapport visitatiecommissie wijk-aanpak, rapportages Studentenmonitor en Wijkraadpleging
Internet:	www.labyrinthonderzoek.nl

Reisgidsen over de aanpak van wijkontwikkeling

De publicaties 'Wijken en wegen' en de digitale 'Wijkengids' proberen een bijdrage te leveren aan de kennisverspreiding over methodieken voor wijkontwikkeling en wijkaanpak. Wijken en wegen is volgens de auteur echter 'een ronduit teleurstellend geschrift'; de Wijkengids heeft de kenniszoeker meer te bieden. Maar antwoorden op vragen geven beide publicaties nauwelijks.

Tekst

Jan de Jong

Als hoofd Ruimtelijke Ontwikkeling en waarnemend hoofd Werk en Inkomen van een middelgrote gemeente, tevens voormalig groeikern (in modern jargon 'new town'), ben je dagelijks bezig met wijkontwikkeling. In die hoedanigheid wordt je gevraagd een beschouwing te wijden aan twee recente publicaties, beide bedoeld om toe te voegen aan de 'kenniscanon' over wijkontwikkeling en wijkaanpak. Dat verzoek wordt enthousiast aanvaard. Honger naar kennis is immers nooit gestild. Na lezing wordt je overvallen door een lichte paniek. Beide publicaties voldoen niet aan je primaire kennisbehoefte.

Waarheidsvinding

Na de eerste reactie stel je jezelf fundamentele vragen over de wijze waarop wij met kennis en kennisdeling omgaan. Geen misverstand hierover: wie wil, en wie de kennisbronnen weet te vinden, kan surfend op het web bijna alles van zijn gading vinden. Enige volharding, en de bereidheid om door te 'klikken', is wel een vereiste. Een indicatie dat relevante kennis buitengewoon gefragmenteerd is. Initiatieven om bestaande kennis te bundelen en op nieuwe wijze te ontsluiten, blijven derhalve altijd welkom.

Punt is, jarenlang gepredikte boodschappen over de lerende organisatie ten spijt, dat verspreiding van kennis, dan wel de impact van ontwikkelde kennis, nog altijd verloopt langs de route van individuele zoektochten naar antwoorden op vragen. Met individueel opgedane kennis, al dan niet op basis van de alom via het web aangeboden rapporten, onderzoeksverslagen et cetera, moet je nog steeds te biecht bij collega's en/of partners. En die zijn nog steeds gevangene van het eigen wereldbeeld of door hun organisatie beleden visies. Klaas Mulder heeft daar in zijn onvolprezen 'Handboek voor waarzeggers' behartenswaardige opmerkingen over gemaakt. Juist daarom blijven pogingen om zich te verenigen op de zoektocht naar de juiste antwoorden op wat inderdaad geen individuele, maar collectieve vraagstukken zijn een must. En moet iedere nieuwe bijdrage aan de collectieve zucht naar waarheidsvinding worden verwelkomd.

Criteria

In de publicatie 'Wijken en wegen', van het Platform Corpovenista, en in de digitale 'Wijkengids', van het ministerie van BZK, wordt dit doel nagestreefd. Een recensie van beide 'kennisbronnen' dwingt tot explicitering van de beoordelingscriteria. Zonder uitpuddend te kunnen zijn heb ik de volgende vragen:

voegt de publicatie toe aan de vermeerdering van kennis omtrent wijkontwikkeling en wijkaanpak? Maar ook: demystificeert zij gangbare kennis en zet zij daar praktische, andere inzichten tegenover? Want, in navolging van de al aangehaalde Klaas Mulder, het kan soms waardevoller zijn om luchtballonnen leeg te laten lopen dan ze blijvend op te pompen.

Een andere vraag, met verwijzing naar de reeds gevraagde volhardendheid om eindeloos op het web door te klikken totdat je vindt waarnaar je zoekt, is of de publicatie een toegankelijke ontsluiting biedt tot het, in beginsel, brede domein waarop je zoektocht is gericht. Wat daarnaast vele 'kenniscanons' typeert is dat zij, het kan bijna niet anders, de weerslag vormen van 'gestolde' kennis, op basis van de opgedane ervaringen in het verleden, en dus op basis van een context die vergankelijk is. En dat doet specifieke vragen rijzen omtrent nieuwe 'kennisbronnen' over wijkontwikkeling in een tijd die wordt gekenmerkt door het 'verdampen' van de ruimtelijke (fysieke/herstructurings)agenda ten faveure van de nieuwe sociale agenda (onder invloed van de grote 'decentralisaties' op het gebied van jeugdzorg, AWBZ, en Werken naar vermogen), evenals het politiek gestuurde appel aan de zelfredzaamheid van de burger.

Met name de zoektocht naar 'nieuwe verbindingen' tussen het ruimtelijke en het sociale domein staat hoog op de agenda van de gemeenten. En ook voor de corporaties, jarenlang de facto de dragende kracht achter de wijkaanpak, geldt dat zij worden gedwongen te retireren op de oorspronkelijke wijkaanpak ('schuiven met mensen en stenen' zoals het zo verbeeldend in de publicatie van Corpovenista wordt verwoord).

Moeizaam

Zowel 'Wijken en wegen' als de digitale 'Wijkengids' worden voornamelijk gevoed door de lessen opgedaan bij de wijkaanpak in grootstedelijke gebieden. Daarnaast is het universele thema van burgerparticipatie een even belangrijk onderwerp voor een nadere beschouwing'.

De actualiteit gebiedt te zeggen dat het thema van wijkaanpak inmiddels is doorgesijpeld naar vele gemeenten in het land. De categorie 'new towns', onderscheidend door hun overproportionele aandeel wooneerwijken, met veronderstelde eigen problematiek (preventie voordat sprake is van fysiek ingrijpende herstructurering?) vormt daarbij een apart aandachtsgebied.

Uit eigen ervaring weet ik dat het opbouwen van

een 'kennis community' rond de problematieken van de 'new towns' een moeizame aangelegenheid is. Institutionele factoren spelen daarbij een belangrijke rol. De 'G-factor' (geen 4, 27 of 31) ontbreekt ten dele, en daarmee ontbreekt ook een belangrijk 'belang' om in gemeenschappelijkheid kennis te bundelen.

Burgerparticipatie

Met betrekking tot het thema burgerparticipatie worstelen wij decennialang nog steeds... ja, met het paradigma van 'participatie'. Eén van de klassieke uitspraken uit de politicologische wetenschap is dat de belangrijkste verworvenheid van 'democratie' het recht van de burger is 'om met rust te worden gelaten'.

In het huidige tijdsbestek verlangen wij van diezelfde burger 'zelfredzaamheid', maar stiekem ook een beetje bemoeienis met de directe leefomgeving, waar de overheid om budgettaire redenen terug moet treden. In de praktijk van de wijkaanpak zijn wij al tevreden met een handvol burgers die bereid zijn om de handen uit de mouwen te steken voor hun buurt, maar hebben wij absoluut nog geen antwoord op de vraag hoe burgers in grotere aantallen te verleiden zijn om hun verondersteld maatschappelijke rol in te vullen.

Beide publicaties geven dan ook geen antwoord op alle mogelijke vragen die rond vraagstukken van wijkontwikkeling en wijkaanpak zijn te stellen. Maar dat moge ook een onmogelijke eis zijn. Niettemin is 'Wijken en wegen' een ronduit teleurstellend geschrift.

Wijken en wegen gunt de relatieve buitenstaander amper een kijk op de resultaten van de gezamenlijk door de deelnemers geëntameerde kennisvermeerdering

Wijken en wegen

Wijken en wegen is vooral een gedachtenis aan het vierjarig bestaan van het Platform Corpovenista. Uit de diverse bijdragen aan de bundel blijkt een grote tevredenheid van de deelnemers over de resultaten van het Platform. Ik neem dat graag aan. De relatieve buitenstaander wordt door middel van de publicatie echter amper een kijk gegund op de resultaten van de gezamenlijk door de deelnemers geëntameerde kennisvermeerdering. De bundel belooft dat kijkje inzake thema's als sociale stijging, branding en leefstijlen, wijkontwikkeling en bevolkingssamenstelling, het waterbedeffect van herstructurering (schuiven met mensen en stenen), de organisatie en aanpak van wijk- en gebiedsgericht werken, en over het effect dan wel effectmeting van interventies in de wijk. Voor wie ter zake meer wil weten wordt in een enkele voetnoot verwezen naar publicaties. Men kan beter rechtstreeks navigeren via de website van het Platform.

Waar uitgebreider op de inhoud wordt ingegaan blijkt dat de keizer eigenlijk geen kleren draagt. Het hoofdstuk over 'branding' en leefstijlen laat onverhuld zien dat de inspanningen om via deze methodiek (plaatsen van bewoners op grond van leefstijl) bij te dragen aan verbetering van de leefbaarheid geen enkel effect hebben gehad. Opmerkelijk is dan dat geïnterviewde corporatiemedewerkers desondanks positief blijven: 'het maakt achterliggende vraagstukken bespreekbaar'. Was dat ook niet op een andere manier mogelijk geweest, denk je dan.

De bundel bevat wel degelijk ook enkele juweeltjes. Mij beviel in het bijzonder het interview met Micha de Winter, Hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken. De Winter refereert aan de betekenis van lokale netwerken rond gezinnen, zoals zij vroeger bestonden (zonder die tijd te idealiseren). Een citaat: "Dat is het zwakkere onderdeel van de huidige civil society. We zijn zo geïndividualiseerd dat we als burgers steeds minder met elkaar regelen, en steeds eerder professionals inschakelen. En daarvoor betalen we nu de prijs: een explosief gestegen vraag naar jeugdzorg en overlast op straat". Met een enkele typering geeft De Winter aan waar de komende jaren de echte opgaven liggen op het gebied van wijkontwikkeling en wijkaanpak!

De Wijkengids

In de onder auspiciën van het ministerie van BZK gelanceerde website 'De Wijkengids' vindt de individuele stroper naar wetenswaardigheden rond de wijkaanpak meer van zijn gading. De Wijkengids belooft expliciet niet slechts 'gestolde' kennis te bieden, maar staat open voor aanvullende inbreng van praktijk en wetenschap.

Onduidelijk blijft hoe die aanvullende inbreng wordt georganiseerd. Niettemin biedt de gids in aanzet een redelijk compleet overzicht van belangrijke thema's en invalshoeken. De compositie, met een tweedeling naar beleidscyclus en thema's, is een goede keuze. De teksten, deels gedictieerd door de opzet van baseen omvattende maar tegelijk hanteerbare encyclopedie ('wikipedia'), zijn hier en daar wel erg beknopt, maar uitbundige verwijzingen (links) compenseren dat weer.

Beknoptheid van toelichting veroorzaakt ook dat je bij lezing af en toe een 'open deuren'-gevoel ondergaat, maar wellicht heeft dat te maken met overschatting van de gemiddelde kennis van belanghebbenden over onderdelen van de wijkaanpak. Je mag echter veronderstellen dat de site vooral bedoeld is voor de betrokken professional, en die weet, althans op zijn deelgebied, toch wel van de hoed en de rand. De 'wetten van de wijkaanpak' laten zich vooral lezen als open deuren, toch is een aantal wetten het waard om, hoe simpel klinkend ook, er grondig in te stampen. Dat 'schoon, heel en veilig', en betrouwbare professionals/instanties een basisvoorwaarde zijn voor een succesvolle wijkaanpak worden we geacht te weten, maar de praktijk leert ook dat het geen kwaad kan om deze les/wet eindeloos te herhalen.

De zoekfunctie kan worden gebruikt om op de meest actuele vraagstukken in te zoomen. Het verbaast dan wellicht niet dat zoekopdrachten als woon service zone, tegenprestatie, of frontline sturing niet tot gevonden resultaten leiden. De verbinding van het ruimtelijke met het sociale domein, in al zijn facetten, van combinaties tussen de opgaven van de sociale dienst en het wijkgericht werken tot andere 'nieuwe verbindingen' vormt daadwerkelijk een nieuwe agenda in het dossier wijkaanpak.

Wijkaanpak is 'een voortdurende oefening in geloofwaardigheid' staat zo treffend verwoord ergens in de Wijkengids. Dat motto geldt ook voor alle inspanningen om de breed aanwezige kennis hierover te toetsen, te bundelen, en te ontsluiten.

De Wijkengids belooft expliciet niet slechts 'gestolde' kennis te bieden, maar staat open voor aanvullende inbreng van praktijk en wetenschap

Literatuurlijst

Wijken en wegen. Platform Corpovenista, IOP Press; De Graaf, K., Haest, G., Koning, K., Ouwehand, A. Pub (redactie). Juni 2012. ISBN 978-90-5199-529.

De Wijkengids. Gezamenlijke uitgave van NICIS Institute en ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. www.wijkengids.nl

Jan de Jong is hoofd Ruimtelijke Ontwikkeling en Economische zaken en waarnemend hoofd Werk en Inkomen van de gemeente Nieuwegein

Teun Hofmeijer

Projectleider Nieuw Nabaorschap (SidS) en bestuurslid van Code 2.0, beroepsvereniging voor opbouwwerkers en wijkontwikkelaars

Ambulant koffie drinken

De plukken onkruid komen boven de stenen ommuring van de voortuin uit. Een dissonant in de straat van de volksbuurt, waar de gazonnen gemillimeterd en de perkjes symmetrisch zijn. Er beweegt iets achter de voordeur, maar de deur blijft dicht. "Goed volk", roep ik.

In mijn nieuwe baan probeer ik mensen te helpen met klusjes in en rond het huis die ze zelf niet meer kunnen uitvoeren. Om erachter te komen wat ze precies willen en vast te stellen of ze het wel echt nodig hebben, ga ik bij alle nieuwe klanten langs. Vaak geboren en getogen Tukkers. Soms niet. Maar altijd is het zo dat ik nooit wegkom zonder op zijn minst één kop koffie gedronken te hebben.

"Koffie?" Gerdie, een oudere vrouw uit het westen van het land, leidt me van de voordeur naar een zitje in de achtertuin. Een plek waar een drietal campers en een stacaravan staan gepropt. Een hobby van haar vriend, vertelt ze. Een gepensioneerde man die ze een paar jaar geleden via het internet heeft leren kennen. Sinds kort is ze bij hem ingetrokken. "Suiker en melk?"

Ze heeft spijt als haren op haar hoofd dat ze naar Twente is verhuisd, ratelt ze met een Amsterdams accent. De mensen zijn anders en houden er onbegrijpelijke omgangsvormen op na.

"Je ken ze niet verstaan, hè? En die gasten staan zo bij je in de woonkamer hoor. Zonder aan te bellen. En als ik dan roep 'me huis uit', dan kijken ze je glazig aan. Nog een bakkie?"

Gerdies woordenstroom voert langs haar bemoeizieke schoondochter, de overbuurvrouw die klaagt over haar schutting en de woningcorporatie die moeilijk doet over het groen naast de woning. "Hebben die mensen niet wat beters te doen? Meer koffie?" En ze duikt de keuken in. We zijn een dik half uur verder. Het onderwerp 'tuinonderhoud' wordt steeds handig omzeild.

Na flink doordrinken kom ik erachter dat ze ontzettend handig is met verstelwerk en het stofferen van meubels. Rode pluche zittingen, wit gelakte tierelantijnen in het houtwerk.

De woonkamer staat er vol mee. Frans Bauer style. Eigenlijk wil ze graag een naaiclubje opzetten. Met wat leuke meiden. In de stacaravan is plek zat. Gewoon iets voor haar zelf. Maar ja, met wie dan? Terwijl ze dit uitspreekt, zie ik haar voor mijn ogen ineens schrompelen. "Bingo", denk ik. Tijd om te gaan.

Na haar plechtig beloofd te hebben wat adressen van leuke mensen en verenigingen door te spelen, schud ik haar voor het huis de hand. Ze straalt. "Moet ik nog iets met die tuin doen?", vraag ik. Ze redt zich wel.

